

A
BORSODI
TÁJHÁZ
KÖZLEMÉNYEI
29–30

Edelény, 2011

**A Borsodi Tájház
közleményei
29–30**

**A Borsodi Tájház
közleményei
29 – 30**

2011

A BORSODI TÁJHÁZ KÖZLEMÉNYEI 29–30

15. évfolyam 1–2. szám
2011

Szerkeszti:

HADOBÁS PÁL

Technikai munkatárs:

SLEZSÁK ZSOLT

A borítón:

Kerékgyártó műhely a Borsodi Tájházban.

A hátsó borítón:

Szádvár romjai légi felvételen (Fotó: Civertan).

© MKKM, Edelény

HU ISSN 1418 – 2211

Felelős kiadó: HADOBÁS PÁL, *a Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum igazgatója.*

A kiadványt támogatta az Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány (Rudabánya), és a Bányászattörténeti Kutatásokért Alapítvány (Rudabánya).

Készült az edelényi Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum számítógépes szövegszerkesztőjén 2011-ben.

Nyomdai munkák: K-B Aktív Kft. Gyorsnyomda és másolószolgálat,
Miskolc. Felelős vezető: Kása Béla.
www.konyvmuhely.hu

20 éve nyitotta meg kapuit a Borsodi Tájház

A Borsodi Tájház első épületegyüttesét, a Szathmáry-Horkay házat 1987-ben vásárolta meg az akkori Városi Tanács, hogy a város és a Bódva-völgy népi lakáskultúrájának és gazdálkodásának fennmaradt tárgyi emlékeit megőrizze és bemutassa az utókor számára. Maga az épület és melléképületei pedig a népi építészet emlékeit őrzik.

Az első kiállítás 1991 tavaszán nyitotta meg kapuit, melyen szép számmal jelentek meg az érdeklődők.

Az itt folyó sokoldalú munkát misem bizonyítja jobban, mint az, hogy az intézményegység az Év Múzeuma országos pályázaton a kis múzeumok kategóriában 1997-ben „különdíj”-ban részesült. Az alábbiakban a bírálóbizottság értékeléséből közlünk részletet:

„A város szellemi életében aktívan részt vesz a két népi lakóházból és a hozzá tartozó portán lévő épületekből álló tájház, melynek szakmai irányítását a városi önkormányzat fennhatósága alá tartozó Rendezvények Háza munkatársa végzi. A város lakóival, főleg iskolás korú gyerekeivel való intenzív kapcsolatot kismesterség-bemutatókkal, hagyományos népi ételek készítésével, különböző foglalkozásokkal teszik teljessé.

A további fejlesztés során kialakuló kézműves műhelyekben eredeti környezetbe kerülhetnek az ilyen jellegű gyűjteményi tárgyak is. A két egybenyíló udvar, az azokon található épületek a közművelődési programokhoz kitűnő helyszíneként szolgálnak.”

1997-ben a város önkormányzata megvásárolta a Tájház mellett lévő Szűcs-Kiss-Szarka házat, majd 2000-ben a következő épületet, a Vadászy házat, és az intézményhez került a Borsodi Földvár is. Ezek a bővítések lehetőséget adtak arra, hogy a térség múzeumává fejlődjön a korábban csak a népi lakáskultúrát és gazdálkodást bemutató komplexum.

Az épületek karbantartását és felújítását részben pályázatok útján és a költségvetésben biztosított összeg segítségével sikerült megvalósítani. Az alábbiakban a jelentősebb felújításokról és bővítésekről számolunk be.

1998-ban a Szücs-Kiss-Szarka ház egykori szénatárolójából egy vállalkozó anyagi támogatásával kovácsműhely felépítésére és berendezésére került sor. Ez volt a tájház népi kismesterségeket bemutató első műhelye.

A Szathmáry-Horkay ház tetejét egy vihar 1994-ben ledöntötte. A lakóház tetejét még abban az évben helyreállították, de az annak folytatásaként épített istállót le kellett bontani, mert olyan rossz állapotban volt. Helyén, 1999-ben egy ugyanolyan alapterületű épületrész felépítésére került sor pályázati pénzből. Itt nyert elhelyezést a Borsodi Földvár 1987 és 1999 között végzett ásatása során előkerült leletek egy részéből készült kiállítás.

A Vadász ház épületének stukkódíszes tűzfalát az 1960-as években lebontották és „kontyolt” tetőszerkezetet alakítottak ki az utcafront felé, valamint a kisméretű ablakokat is kicserélték, így az épület jellegtelenné vált. 2008-ban pályázati pénzből sikerült eredeti állapotába visszaállítani az épület homlokzatát, ezáltal a Bódva-völgy népi építészeti emlékeinek egyik legszebb reprezentánsa lett az épület.

Köztudott, hogy a több mint száz éve készült házak nem rendelkeznek kellő alappal, így gyakran előfordul, hogy megcsúsznak. Ez történt a Vadászy ház szép, oszlopos tornácaival is. 2010-ben, ugyancsak pályázati pénzből sikerült helyreállítani, és a tornác járósíntje is visszakapta eredeti téglaburkolatát.

A város önkormányzata által benyújtott pályázatnak köszönhetően 2012-ben újabb jelentős fejlesztésre kerül sor. A Vadászy ház rossz állapotban lévő istállója helyén egy új kiállítótér és vizesblokk épül.

A folyamatos bővítésnek köszönhetően az alábbi kiállítások tekinthetők meg az épületekben.

Szathmáry-Horkay ház

- Egy kisnemes család tisztaszobája
- Nevezetes emberek Edelényből és a Bódva völgyéből. – Katonaemlékek
- Könyvtártörténeti emlékek a 20. századból
- Régi rádióink
- A Borsodi Földvár: Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk
- A méhészkedés eszközei

Szűcs-Kiss-Szarka ház

- Népi lakáskultúra a Bódva mentén a 20. század elején
- 20. század eleji konyha
- Hodossy-gyűjtemény. Csengők, kolompok, juhászkampók. – Cipésműhely
- Kádárműhely – Kerékgyártó műhely
- Kovácműhely
- 20. század eleji nyári konyha
- Éléskamra

Vadászy ház

- Csipkeszoba (Kachelmann textilgyűjtemény)
- Szóttések
- Hímzések, szövőszék
- Bányász emlékek

A tájház csűrjében és udvarán rendszeresen a rendezvények. Az eltelt húsz év során több mint 150 program szervezésére került sor. A kellemes környezet miatt a város intézményei és civilszervezetei is szívesen tartanak összefüggő tevékenységeket az intézményegységben (a húsz év során több mint 160 alkalommal tartottak rendezvényt).

A sajtó is sokat foglalkozott a tájházzal és az ott tartott programokkal. Az alábbiakban a húsz év során megjelent cikkek bibliográfiáját közöljük.

Népeket összekötő díszes főkötők = Észak-Magyarország. - 56. évf. 114. sz. (2000. máj. 17.) 3. p. *Kiállítás-megnyitó a Borsodi Tájházban.*

Vendégváró edelényi ünnepség: Millenniumi megyegyűlés a Bódva-völgyi városban zászlóátadással = Észak-Magyarország.- 56. évf. 128. sz. (2000. jún. 2.) 7. p. *A Borsodi Földváron lesz az ünnepség június 4-én.*

Edelény testvérvárosa Bad Sobernheim = Észak-Magyarország. - 56. évf. 128.sz. (2000. jún. 2.) 6. p. *A delegáció a Borsodi Tájházat is meglátogatta.*

Millenniumi zászlót kap holnap a megye és Edelény: A kormányfő adja át... = Déli Hírlap. - 32. évf. 129. sz. (2000. jún. 3.) 6. p. *Az ünnepség a Borsodi Földváron és a tájházban zajlik.*

Millennium összefogással / baranyi = Déli Hírlap. - 32. évf. 129. sz. (2000. jún. 3.) 6. p. *Az edelényi millenniumi ünnepség helyszínéről a Borsodi Földvállról szól az írás.*

Ezeréves Borsod: Ünnepi megyegyűlés az egykori vármegye-központban / marczin = Déli Hírlap. - 32. évf. 130. sz. (2000. jún. 5.) 1. és 3. p. *Ünnepség az edelényi Borsodi Földváron.*

Millenniumi zászlók Edelénynek = Észak-Magyarország. - 56. évf. 130. sz. (2000. jún. 5.) 1. és 3. p. *Az ünnepség a Borsodi Földváron és a tájházban volt.*

A tűz pusztított és megtartott Borsodon: Állandó kiállítás nyílt a borsodi földvár feltárásának leleteiből = Észak-Magyarország. - 56.évf. 133.sz. (2000. jún.8.) 8. p. *A kiállítás a Borsodi Tájházban nyílt meg.*

- Honismereti tábor = Déli Hírlap. - 32. évf. 148. sz. (2000. jún. 27.) 6. p. *Edelényben tartott honismereti tábort a Zrínyi Ilona Gimnázium.*
- Tájházak: őrzött múlt, elhanyagolt jelen = Észak-Magyarország. – 56. évf. 178. sz. (2000. aug. 1.) 8. p. *A Borsodi Tájház is szerepel az írásban.*
- Borsodi vásár másodjára – a nagy terv része = Észak-Magyarország. – 56. évf. 186. sz. (2000. aug. 10.) 8. p. *A Borsodi Tájházban kerül sor a rendezvényre.*
- Négy ország találkozója szombaton, a Borsodi Földváron: Ketten kerékpáron érkeznek / baranyi = Déli Hírlap. – 32. évf. 190. sz. (2000. aug. 15.) 7. p. *Az edelényi Szent István-napi ünnepségről szól az írás.*
- Megszépült parasztházak: A népi hagyomány hete / baranyi = Déli Hírlap. – 32. évf. 190. sz. (2000. aug. 15.) 7. p. *Borsodi Tájház (Borsodi Vásár)*
- Megvalósult álom a csipkeszoba: Tizedszer rendezik meg az Edelényi Hetet a Borsodi Tájházban = Észak-Magyarország. – 57. évf. 115. sz. (2001. máj. 18.) 8. p.
- Lehetőfinom álmok, szőtt praktikumok: Tizenhatféle csipke, szöttesek és vászonhímzések a Borsodi Tájház textilházában = Észak-Magyarország. – 57. évf. 126. sz. (2001. máj. 31.) 8. p.
- Strauss és Bródy Edelényben = Déli Hírlap. – 33. évf. 127. sz. (2001. jún.1.) 6. p. *Bródy János a Borsodi Tájház udvarán lépett fel a Borsodi Művészeti Fesztivál keretében.*
- II. Borsodi Művészeti Fesztivál = Észak-Magyarország. – 58. évf. 80. sz. (2002. ápr. 6.) 6. p. *Edelény három rendezvénynek ad otthont. Egy rendezvény a Borsodi Tájházban lesz.*
- Újra lesz Borsodi Művészeti Fesztivál = Észak-Magyarország. – 58. évf. 83. sz. (2002. ápr. 10.) 7. p. *Edelény is helyet ad a fesztivál három rendezvényének. Egy rendezvény a Borsodi Tájházban lesz.*

- Újra Edelényi Hét = Észak-Magyarország. – 58. évf. 108. sz. (2002. máj. 10.) 6. p. *A Borsodi Tájházban is lesznek rendezvények.*
- Edelényi Hét tizenegyedszer = Déli Hírlap. – 34. évf. 110. sz. (2002. máj. 13.) 6. p. *A Borsodi Tájházban is lesznek rendezvények.*
- A komolyzenére épülő komoly sikersorozat: Ma kezdődnek a II. Borsodi Művészeti Fesztivál elnevezésű program rendezvényei = Észak-Magyarország. 58. évf. 142. sz. (2002. jún. 20.) 4. p. *Edelényben három rendezvény lesz.*
- Játékos formában a történelmi múltba: Kis ispán a földvárban = Déli Hírlap. – 34. évf. 145. sz. (2002. jún. 24.) 6. p. *Játszóházat tartottak a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársai az edelényi Borsodi Tájházban.*
- VI. Borsodi Vásár, kistérségi folklórtalálkozó Edelényben = Észak-Magyarország. – 58. évf. 185. sz. (2002. aug. 9.) 6. p. *A Borsodi Tájházban lesz a rendezvény.*
- Borsodi Művészeti Fesztivál, harmadszor = Déli Hírlap. 35. évf. 139. sz. (2003. jún. 17.) 4. p. *Edelényben három rendezvényre kerül sor a fesztivál keretében.*
- Művészeti fesztivál, programok Edelényben is = Déli Hírlap. – 35. évf. 141. sz. (2003. jún. 19.) 3. p.
- Megkezdődött a III. Borsodi Művészeti Fesztivál = Déli Hírlap. – 35. évf. 142. sz. (2003. jún. 20.) 5. p. *Edelényben három rendezvényt tartanak a fesztivál keretében.*
- Fesztiválkoncertek Edelénytől Kurityánig = Déli Hírlap. 35. évf. 143. sz. (2003. jún. 21.) 4. p. *A III. Borsodi Művészeti Fesztiválról szól az írás. A Borsodi Tájházban is lesz előadás.*

- Látogatóit várja a Borsodi Tájház = Észak-Magyarország. - 60. évf. 80. sz. (2004. ápr. 5.) 5. p.
- Ismét lesz Borsodi Művészeti Fesztivál = Észak-Magyarország. - 60. évf. 81. sz. (2004. ápr. 6.) 5. p. *Edelényben három rendezvényt tartanak a fesztivál keretében.*
- Gazdag programok lesznek = Észak-Magyarország. - 60. évf. 109. sz. (2004. máj. 11.) 4. p. *Az Edelényi Hétről szól az írás. A Borsodi Tájházban is lesznek rendezvények.*
- Edelényi Hét: immár tizenharmadszor = Észak-Magyarország. - 60. évf. 119. sz. (2004. máj. 22.) 5. p. *A Borsodi Tájház is helyet ad rendezvényeinek.*
- A kismesterségek hagyományairól = Észak-Magyarország.- 60. évf. 224. sz. (2004. szept. 24.) 3. p. *Az Edelényben rendezett honismereti akadémiáról szól az írás. A Borsodi Tájház is helyszíne volt.*
- A tájházban = Észak-Magyarország. - 63. évf. 139. sz. (2007. jún. 16.) 6. p. *Az edelényi tájházban rendezett Ghymes koncertről szól a rövid hír.*
- Először = Észak-Magyarország. - 63. évf. 147. sz. (2007. jún. 26.) 7. p. *Rövid hír az Edelényben megrendezett Múzeumok éjszakájáról.*
- Múzeumok éjszakája = Észak-Magyarország.- 64. évf. 135. sz. (2008. jún. 11.) 8. p. *Rövid előzetes az edelényi rendezvényről.*

100 éve történt Regula Ede rablógyilkossága Edelényben

Dr. Bodgál Ferenc (1932–1972), az 1973-ban megjelent Edelény múltjából című könyvben A község népéletéből című fejezetben ír a 100 évvel ezelőtt történt rablógyilkosságról is. Az alábbiakban ezt a részletet közöljük.

„Edelény nevét több mint fél évszázaddal ezelőtt egy szomorú esemény kapcsán megismerte az egész ország. 1911. augusztus 7-re virradó éjjel Regula Ede helybeli asztaloslegény azzal a céllal, hogy az esküvőjéhez pénz szerezzon, betört a falu végén levő csárdába. Rablás közben felébredt Czeisler korcsmáros, a húga és a felesége. Regula a nála levő fejszéivel mindhármukat mindhármukat meggyilkolta, majd a baltáját a Bódvába dobva elmenekült. A megindult nyomozás csakhamar bebizonyította Regula bűnösségét. A borzalmas esettel sokat foglalkozott a korabeli sajtó: az Ellenzék, Miskolci Napló, A Nap, Kis Újság, Friss Újság, Tolnai Világlapja stb., de a megye, Miskolc város és Edelény lakosai is. A háromszoros kegyetlen gyilkosság olyan feltűnést keltett, hogy az eseményről verset is közölnek a Miskolc című lapban és a miskolci Sarkadi kabarében is előadják az Aiglón által írt „Regula nótáját”.

Hogy az eseménynek milyen hatalmas visszhangja volt, azt az is mutatja, hogy a Miskolci Napló, 1911. augusztus 15-én, tehát egy héttel az esemény után különkiadásban jelentette be hogy Regula vallott. Az esemény kapóra jött a históriásoknak, akik ezt hamarosan megverselték. Az egyik ilyen ponyva a következő címet viseli: REGULA EDE, az edelényi rablógyilkos históriája. A négylapos, kisalakú, hely és szerző nélküli nyomtatvány 23 versszakban, balladai hangvétellel foglalja össze a szomorú eseményt:

*Gagybátorban, Abaúj kis falujában
Lakik a szép Zsóka Teréz egy kis házban
Haja bogár, a szemei tűzben égnek,
Hét faluból járnak érte a legények.*

*Valamikor, nem oly régen, tán két éve
Belenézett Zsóka Teréz szép szemébe,
Regula, az edelényi mesterlegény
S napról-napra szerelmesebb lett a szegény.*

*De a Teréz szívének sem maradt nyugta,
Szerelme az asztaloslegényhez húzta.
S a tavaszon, midőn virág nyílt, s madár szólt
A Zsókáék kis házában kézfogó volt.*

*Őszre tűzte ki a legény a menyegzőt,
Mert szíve nem hagyta tovább nyugodni őt.
De szegény volt ám, mint a templom egere
S apja, anyja sem akarták, hogy elvegye.*

*Szerette a legény a lányt, érte égett,
Rendelt neki gyűrűt, órát, aranyéket.
De nem tudta érte a sok pénzt fizetni
S jó apósát kellett pénzért megkövetni.*

*Gyorsan teltek a napok s az ősz közelgett
S Regulának a pénz egyre jobban kellett.
Most már díszes, szép bútor is kellett volna
S Zsókának sem akart lenni adósa.*

*Pérez kellett vón, nagyon sok pénz s nem volt sehol.
Egy önálló kis műhelye is kell valahol;
Soká törte fejét, hogy hát mihez fogjon
S arra jut, hogy nincs mást tenni, mint raboljon.*

*Edelénybe mérte a bort Czeisler csapos,
Regula Ede volt nála mindennapos.
Jó viszonyban volt vele az egész család,
S így tudta ő Czeisler minden ügyét-baját.*

*Hallotta, hogy Czeisler készül a vásárra
S ebből tudta, hogy több százaz van őnála.
Nosza, aztán kész volt a rút tervvel nyomba;
hogy a Czeislert egy éjszaka kirabolja.*

*Éjszaka volt, vasárnapra virradóra,
Éppen akkor hullt a harmat a tarlóra.
Regula egy fejszét fogott a kezébe,
S oda osont a vén csárda közelébe.*

*Csönd volt, csak a Boldva vize csörgedezett,
Amikor a rabló munkájához kezdett.
Fejszével a csárda falát kibontotta
S lassan, csöndben bemászott a pinczelyukba.*

*A pinczében három kancsó bort megivott
S felmenvén az első szobába benyitott.
Aludt Czeisler s felesége, meg a húga
S hozzáfogott a pénzt keresni Regula.*

*Kutatott a rabló mohón s a zaj miatt
Czeisler Henrik a mély álmából felriadt.
S félig ébren annyit mondott: „Te vagy Giza?”
És a vérét már a fehér párna itta.*

*A jajt visszaverte ajkán a nagy fejsze,
Mely a fejét darabokra törte, szelte.
Oly gyorsan suhantak a fejszecsapások,
Mint nyári viharban a vad villámlások.*

*Sikoltozva bújtak össze benn az ágyon:
Czeislerné is Giza mondta, hogy „Ne bántson!”
De nem kegyelmezett nekik sem Regula
S meghaltak Czeislerné s Czeislernek a huga.*

*És három ártatlan lény vérét kiontva,
Felkutatta a pénzt: söntésben, sifonba;
S talált 100 forintot, de többet semmivel,
Mészárlást a rabló csupán ezért mível.*

*A véres fejszét a Boldvába dobta,
A pénzt vitte tovább, vitte Gagybátorba.
S azt Zsókáéknál a szalmába rejtette,
S Teréz a keblére boldogan ölelte.*

*Vasárnapra szépen, lassan reggeledett
S a „Csárda” köré a nép összesereglett.
Ott volt Edeléynek apraja és nagyja,
Sátkot szórt a gyilkosra a nép haragja.*

*A gyilkosság után, hétfőn virradóra
Zsókáéknál ébredt csendőr parancsszóra.
Regula Ede a rabló mesterlegény,
Akire átkot szórt az egész Edelény.*

*Két szuronyos csendőr Edelénybe hozta
S ott bűnét imígyen, sírva bevallotta:
Elvette az Isten egy percre az eszem,
Sohase hittem, hogy én ilyet cselekszem.*

*Aztán az ügyészség fogházba vetette
S miskolczi bírák ültek törvényt felette.
Bűnösnek mondták ki rablógyilkosságba
S elítélték vala az akasztófára.*

*Most súlyos bilincsbe van a keze, lába,
S sírdogál a fogház sötét cellájába.
Siratja, siratja a szép meny asszonyát,
S ha behunyja szemét: 3 halottat lát...*

*Hollók szálldosnak a fogházudvar felett,
Az udvaron akasztófát készítenek.
Bali Mihály készül már a nagy munkához
S kötéllel jön nemsokára Regulához.*

A ponyva szerzőjéről semmit sem tudunk. Az ügyesen megszerkesztett, terjedelmes história jó verselőre vall, aki tisztában volt az esemény üzleti jellegével is. A hat fillérért árult história különösen a vásárokon talált hamarosan vevőre, s az edelényiek is emlékeznek rá, hogy ezt itt árulták. A miskolci Sámuel-napi vásáron, Edelényben, Szikszón, Ónodon, Mezőcsáton és máshol megtartott őszi vásárokon, búcsúkon az aktuális históriát könnyen el is lehetett adni.

1911 novemberében a miskolci törvényszéken meghozták a halálos ítéletet, s akkor jelent meg a Miskolci napló betűivel nyomott „Az edelényi véres dráma. A rablógyilkost halálra ítélték” című prózai nyomtatvány, mely az egész tárgyalással részletesen foglalkozik. Ezt az anyagot azután betűhíven átveszi az 1912-es Miskolci Képes naptár is, amely még szélesebb paraszti rétegekhez juttatta el az esemény hírét. Hogy az esemény prózai röplapon is megjelent, az rendkívüli dolognak számított, amelyre eddig alig volt példa.

Ebben a hónapban a napi sajtó ismét sokat foglalkozik az eseményekkel, de már nem az elvetemült gyilkost, hanem a szárandó fiatalembert mutatják be és így az olvasókban iránta részvétet keltenek. Az esemény azután jó ideig lekerül a napi sajtó hasábjairól, majd mikor fellebbezés folytán az ügyet 1912 januárjában ismét tárgyalják, a sajtó ismét foglalkozik vele. A Regula-ügynek most is óriási a visszhangja, az országos és helyi lapok cikkei mellett egy újabb ponyvahistória is keletkezett: „Borzasztó nagy gyilkosság Borsod megyében edelény községben. REGULA EDE és a faluvégi meggyilkolt korcsmáros történelme” című 4 lapos, kisalakú nyomtatvány, amelyet Horváth Gyula írt és Keszthelyen jelent meg. A cím fölött még egy csárda képe is látható. A mű szerzőjéről nem sokat tudunk, pedig ismert históriás lehetett, hiszen a Széchenyi Könyvtár több históriáját őrzi. Históriaja valószínűleg 1912-ben keletkezett, a meglevő példányra is ezt írták rá ceruzával. Horváth 11

versszakban mondja el az eseményt, versei döcögősek, nehézkesek, az eseményt csak másodkézből, hírlapokból meríthette:

*1. Szomorúan harangoznak temetnek
Egy családot a temetőbe visznek;
Mert egy család lett ott meggyilkolva,
Ölég nagy a népnek a fájdalma.*

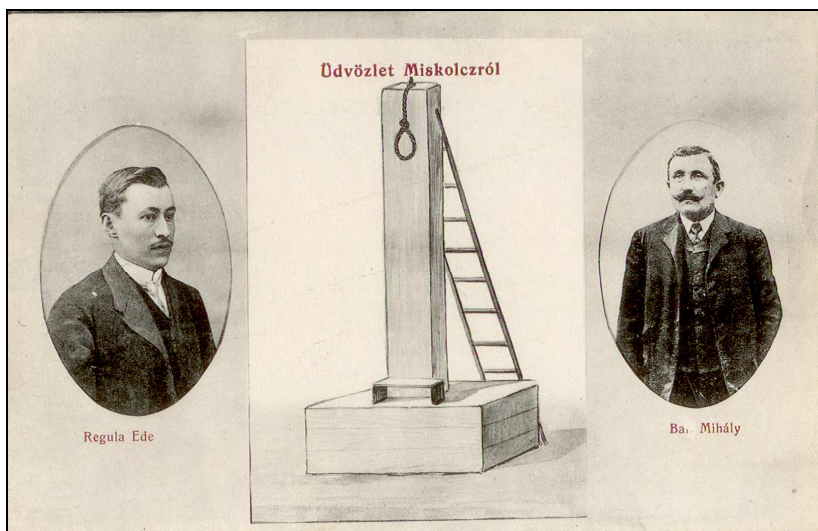
*11. Szegény korcsmáros és húsz éves felesége
És viruló tizenhét éves testvére,
Háromnak volt egyszerre temetése,
Én istenem nyugodjanak békében.*

Megihlette az esemény a tiszántúli históriásokat is, a mezőtúri Csató J. és Nagy K. kiadásában megjelent „Edelényi hármasság” is ezzel foglalkozik. Az első részben a szerző bő részletességgel festi Regula aljas gaztettét, sötét, embertelen jellemét, hogy megölte jó urát. A második részben, amelynek „Regula Ede börtöndala” címet adta a kiadó, ilyen strófa van:

*Szegény ember kárán örvendeznek,
Kit a siralomházba helyeznek
Fényes ruhás urak összegyűlnek,
Hogy lesz kimúlása életemnek.*

Regula Ede halálos ítéletét felsőfokon is helybenhagyják s az ítéletről a Miskolci napló 1912. március 13-án különkiadásban számol be. Regula Ede ezután a királyhoz fordult kegyelemért, s az öregek szerint (ez is népköltészet) a kegyelmet meg is kapta volna, ha az időben érkezik a királyhoz. Az ítéletet Bali Mihály Miskolcon, március 13-án végre is hajtotta. A tömeg a sajtó és a históriák hatására ekkor már Regulával rokonszenvezett, s a másnapi temetésen – a sajtó szerint – közel tízezren vettek részt. „A tömeg menetközben folyton nőtt. A temető kapunál az előre küldött rendőrök tartóztatták fel az embereket,

de így is több százan bejutottak a temetőbe. A temetőben több asszony hóvirágot szórt a sír fenekére. Mikor pedig a koporsót a sír fölé tették, valósággal megrohanták és mindenki akart tépni egy szál virágot a koszorúból. Egy csoport polgárasszony kifelé haladva a temetőből, azon tanakodott, hogy holnap reggel a sírhantot, amely a kivégzett Regula Edét fedi, telehintik virággal.” („Miskolcz, 1912. március 15.) A Miskolci Napló szerint: „A temetési menet pedig olyan volt, mint egy ünnepelt nemzeti hőse, vagy a város nagy fiáé szokott lenni...”

Regula Ede szomorú története több forrásból jutott el a néphez, s az esemény után alig néhány évvel – 1914-ben – a Heves megyei Makláron az alábbi balladát jegyezték fel:

Ezerkilencszáztizedik évbe
 Szenvedtem a miskóci börtönbe
 De má' ott is kitelt az én időm
 Vár engem a kékszemű szeretőm.

*A miskóci börtönajtó fala
Holló madár repdes körű' rajta
Abba van egy fogoly elítélve
Regula Ede az igazi neve.*

*Bali Mihály az a híres hóhér
Gyűjjön ide én vagyok a legény
Szenvedek a miskóci börtönbe
Akasztófára vagyok elítélve.*

*Akasztófám ki van má' faragva
Bali Mihály ottan áll alatta,
Fényes ruhás urak összegyűlnek
Mos' lesz kimúlása életemnek.*

*Lemberger úr háromfertá' három
Eresszen ki a rózsámat várom
Eresszen ki csak egy félórára
Hogy beszéljek vele utójára.*

*Halá' madár ne sirass má' engem
Árva vagyok senkim sincs má' nekem
Te se sirass nem ér az má' semmit
Bánatos életemre má' többé szükség nincs.*

Bár a ballada gyűjtője dallamot nem jegyzett le s az adatközlő nevét sem tüntette fel, azt hihetjük, hogy a már ismert ponyvából keletkezhetett ez a nagyon szép, igen kifejező, első személyben előadott búcsúzó. Az évszám eltévesztése, az esemény rendkívül tömörsége is a folklorizációt mutatja. Egy-egy része még hasonlóságot is mutat a ponyvával; a mezőtúri ponyvából idézett rész és a ballada 5. versszaka között fellelhető a közvetlen rokonság.

A Regula-ügyre az idősebbek még ma is emlékeznek, s a históriák néhány töredékét is jól ismerik. Érdeemes volna ennek valamennyi változatát összegyűjteni."

Várok a Bódva völgyében

2007-ben jelent meg a Castrum Bene Egyesület és a miskolci Herman Ottó Múzeum kiadásában a Borsod-Abaúj-Zemplén megye várai az őskortól a kuruc korig című könyv, melyet Nováki Gyula, Sárközy Sebestyén és Feld István állított össze, több évtizedes kutatásaik alapján. A kötet tizenkét azonosított és négy nem azonosítható erődítményt mutat be a Bódva völgyéből. Az Edelényben lévő Borsodi Földvár, Szendrő várai (Alsó-vár, Felső-vár, Német-vár) és a Szögliget határában lévő Szádvár leírását, a rájuk vonatkozó gazdag irodalom miatt kihagyjuk.

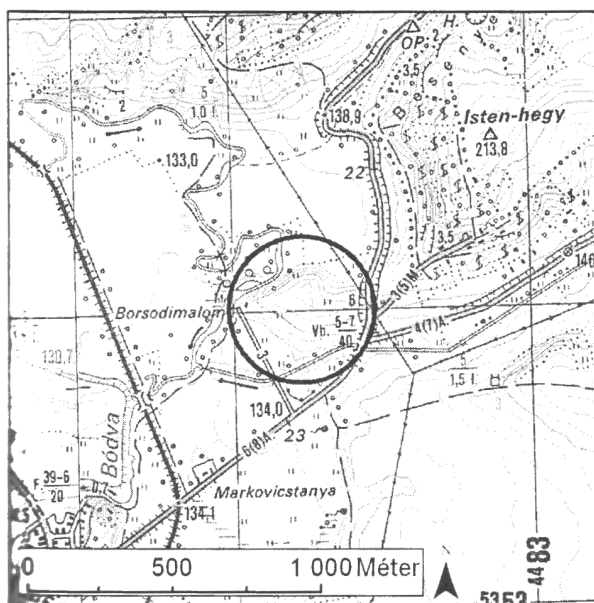
Edelény-Borsod – Derékegyháza

A Derékegyháza-dűlő Edelény-Borsodtól ÉK-re, 1,5 km-re van. A Derék-hegy (Isten-hegy. A szerk.) DNY-i nyúlványát képezi, melytől egy hegynyergén mesterségesen bevágott árok választja el, amelyen át Ládbesenyő felé vezet az országút. A dombot É és Ny felől vizenyős rét határolja, alját a Balajti-patak és a Malom-ág fogja közre. A domb alakja hosszúkas, felszíne domború. É felé kinyúló része a legmagasabb. É-i oldala meredek, a D-i enyhén lejt, Ny-i vége keskeny gerincben fut le. A korábban szántóföldként használt területet az 1990-es évek elején felparcellázta a termelészövetkezet és értékesítette.

A feltételezhető erődítés egyetlen nyoma az említett mély bevágás az országútnál. Ennek eredeti alakját nem ismerjük, az út építéskor nyilván átalakították. Jelenlegi felső szélessége 20–30 m között váltakozik, mélysége 2 m körüli. Sáncnak nincs nyoma a felszínen, lehetséges, hogy azt már szét-szántották.

Az É-i, meredek oldal felett mesterséges terasz húzódik végig, ez azonban a szántás következménye, mindenesetre ez a vonal fogható fel az egykori telep szélének. A településre al-

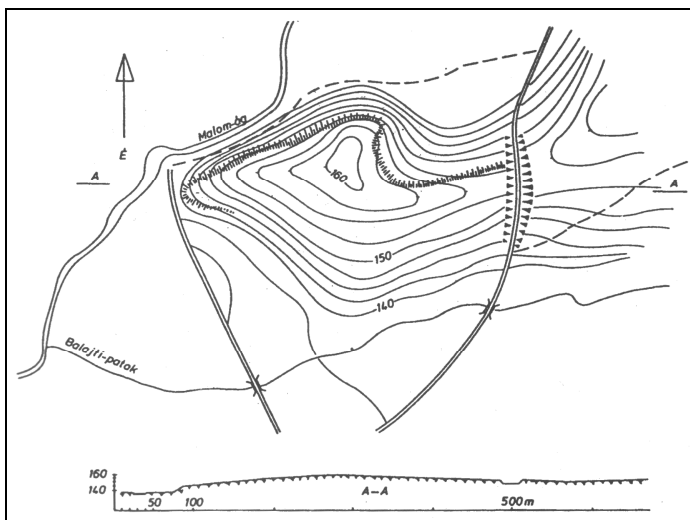
kalmas D-i, enyhe lejtőn semmi sem zárja le az egykori telep szélét, feltehetően lenyúlt a domb aljáig. Erre mutat az az adat is, hogy Nyíri Dániel ásatása során, a domb alján is találtak „tűzpadokat” és sok lelet. Az egykori telep hossza kb. 400, legnagyobb szélessége kb. 250 m, területe kb. 3,7 ha.

A domb az őskor és középkor különböző korszakaiban volt lakott. A lelőhelyet első ízben Kandra Kabos említi. 1866-ban a tagosításkor ez a domb Ragályi György birtokába került, ekkor mélyszántást végeztek. Az eke egy templom alapfalaiba akadt. A maradványokat feltehetően Butykai J. miskolci mérnök figyelte meg, akitől Kandra az értesüléseit szerezte. A templom hossza 28 m volt, egyik végén torony, másik végén, ÉK-felé a szentély alapfala is kibontakozott. Két oldalán három-három „faltám” (támpillér) is kivehető volt. Az egész alapot kiásták (nyilván útban volt a szántásnál), még a templombelsőből is összeszedték a kő és habarcs törmelékét. Az alapo-

zásban hosszú, faragott kövek is voltak. Kandra szerint ez lett volna a borsodi földvárhoz tartozó legkorábbi templom. (Kandra téved, hisz a Borsodi Földvár 1987 és 1999 között végzett ásata során dr. Wolf Mária, az ásatast vezető régész, a jelenlegi Edelény-borsodi református templom tornyának északi falánál megtalálta a köznép hitéletét szolgáló templom alapját, valamint a földvár területén az esperesi templom alapját. *A szerk.*) A templommaradvány helyét nem ismerjük.

1926-ban ásatast vezettek a dombon, melyet Leszih Andor ismertetett. Szükszavú leírásából csak annyit tudunk meg, hogy Nyíri Dániel vezetésével a domb alján hat, a dombtetőn pedig egy nagyobb terület feltárása közben egy „tűzpad” került elő, mindkét helyen sok őskori leletanyag kíséretében. Az ásatast részt vett Megay Géza és néhány napig Leszih Andor is, aki különben ugyanekkor a borsodi földvárban végzett ásatast. A Derékegyházán előkerült leleteket részletesen felsorolta (örlőkövek, orsógombok, agyagkanál, szűrőedény, agyagkúp és edények, cserepek) és képekben is bemutatta. Kormeghatározása ma is helytálló: a neolitikus bükki kultúra hagyatékai.

Megemlíti azonban, hogy kevés bronzkori, kora vaskori és hullámvonallal díszített középkori edény is volt a leletanyagban, de ezekről semmi közelebbit nem közölt. A lelőhely fekvésével kapcsolatban kiemeli, hogy a dombnyúlványt mély bevágás (ma országút), a „Vaskapu” választja el a Derék-hegytől, amivel tulajdonképpen erődített jellegére utalt. Nyíry Dániel és Szendrei János már határozottan, mint földvárat említi.

A következő ásatásra 1928-ban került sor, Tompa Ferenc vezetésével, amelyen az angol C. G. Clarke régész is részt vett. A cél neolitikus telepnyomok kutatása volt. Részleteket erről az ásatásról is alig tudunk. Nagy felületeket tártak fel az egykori telep K-i felén, az átvágás felé eső részen, de ház nyoma nem bontakozott ki. Egyetlen helyen sikerült egy 1,3 m átmérőjű gödröt feltárni, ebben azonban a bronzkor II. periódusába tartozó cserepek voltak. Tompa is megemlíti a bronzkort és vaskort, mint olyan korszakokat, amikor a bükki kultúra 50–80 cm vastag rétegét megbolygatták. E későbbi leletekről semmi közelebbit nem tudunk meg, a leletanyag bő ismertetése, leírásban és képekben egyaránt kizárólag a bükki kultúrára szorítkozik.

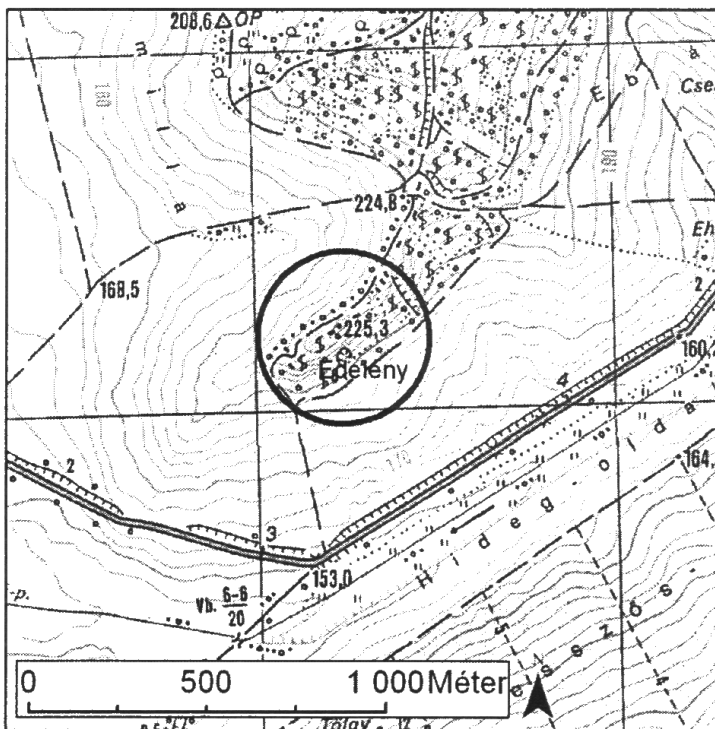
1948-ban Megay Géza kezdett kisebb ásatásba, majd Csalog József, Korek József és Patay Pál vezetésével öt helyen egy-egy 5x10 méteres szelvényt tártak fel. A domb huzamosabb lakottságát tükröző telepjelenségek közül egy földbe mélyített kunyhó és 13 gödör említése mellett a leletanyagot bőven ismertették, de kizárólag a bükki kultúrából. 1955-ben Csalog József említi ezt az ásatást, de csak egy itt talált kis neolitikus agyag-idollal foglalkozik részletesen. 1958-ban Korek József és Patay Pál foglalták össze az addigi eredményeket és az 1948. évi ásatásuk leletanyagát ismertetik részletesen. 1970-ben K. Végh Katalin szórvány honfoglalás-kori leleteket ismertet erről a lelőhelyről, egy füles bronzgomb töredékét és öt darab üveggyöngyöt. Végül Kalicz Nándor és Makkay János értékelését emeljük ki az itt előkerült, a bükki kultúrába tartozó leletekkel kapcsolatban, amelyeket a bükki kultúra II. és III.

fokozatába sorolnak be. A várra vonatkozó adatokat 1992-ben a Borsod megyei vártopográfia foglalta össze, amikor felmérését is közzétették.

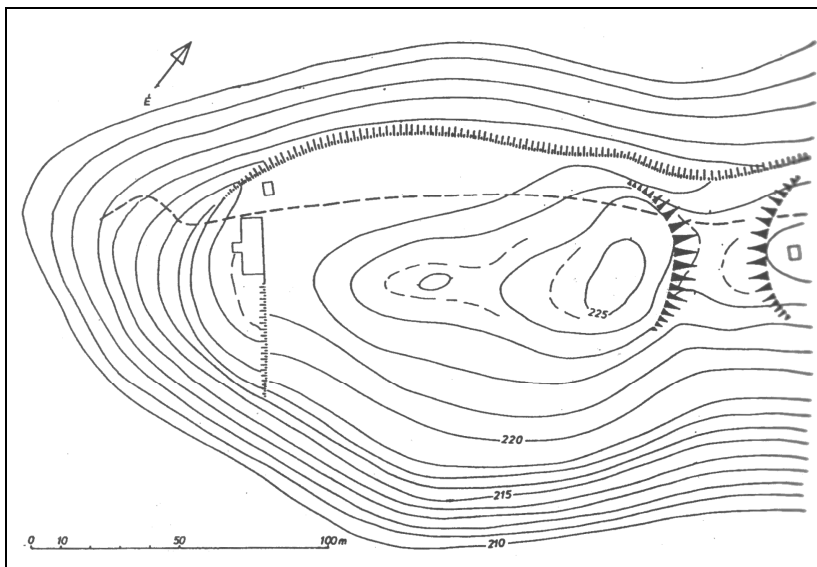
Derékegyháza dombja a neolitikus bükki kultúra egyik leggazdagabb leletanyagot szolgáltató telepének bizonyult, bár a telepjelenségekről alig tudunk meg valamit. Ugyanakkor a bronzkor és a kora vaskor is jelen van, sőt a középkorra is következtethetünk a templommaradvány és a hullámvonallal díszített edények, valamint néhány honfoglalás-kori lelet alapján. Mivel minden kutató a bükki kultúrára összpontosította a figyelmét, a későbbi korszakok helyi jelentőségére semmi adatunk sincs. Ezért a telep erődítésének (átvágás) a korára csak feltételezéseink lehetnek. A bükki kultúra kivételével valamennyi korszak szóba kerülhet, legvalószínűbbnek a késő bronzkor és kora vaskor tűnik.

Edelény – Ludmilla-dűlő

A Ludmilla-dűlő Edelény-Borsodtól K-re 3 km-re, a Damak felé vezető országúttól É-ra emelkedik. Az ÉK-DNy-i végén van a földvár, alakja ovális. Három oldalról meredek domboldal határolja, ÉK-felé azonban a dombhát egyenletesen folytatódik. Ebben az irányban elmosódott, de jól kivehető mesterséges árok zárja a vár területét. Ez az egyetlen biztos erődítési maradvány. Mivel az egész terület intenzív földművelés (szőlő, gyümölcsös) alatt áll, a vár egykori kiterjedése nem állapítható meg pontosan. ÉNy-i oldalán ugyan éles törés jelzi a peremet, de kérdéses, hogy az alatta folyó földművelés mennyiben játszott közre ennek kialakulásában. DNy-i végében, ahol az egykori telep végződhetett, egy nagy présház és mellette újkori rézsű változtatta meg az eredeti felszínt. DK-i oldala a szántás következtében egyenletesen, törés nélkül folytatódik a lejtőn. Az így nagyjából körülhatárolt terület hossza kb. 140, szélessége 80-90 m körüli, területe kb. 1,33 ha. A felszínen sok őskori cserép található.

A földvár első felismerője Leszih Andor volt, aki mint ellipszis alakú földvárat jegyezte fel. Nyíry Dániel meg is jelöli a helyét: „a sápi hegy nyugati végén tisztán kivehető földvár”, és innen származó őskori leleteket sorol fel (kőbalták, csonteszközök, orsógombok, agyagkanál töredék, stb.), a cserepek díszítését pedig a hernádbüdi földváron előkerülőkhöz hasonlítja. A Herman Ottó Múzeum munkatársainak 1973. évi terepbejárása után 1982-ben L. Wolf Mária és S. Koós Judit a helyszínen középső bronzkori cserepeket gyűjtött és az erődítés őskori eredetére következtettek. Ekkor vezették be a lelőhely nevét az irodalomba „Ludmilla-dűlő”-ként. A dűlő a 19. században kapta nevét gróf Forgách-Pongrácz Ludmilláról.

1983-ban S. Koós Judit leletmentő ásatást végzett a földvárban. Nagy mennyiségű leletanyag került elő a középső bronzkori füzesabonyi kultúra időszakából (ép és törött edények, nagyméretű tároló edények, hordozható tűzhely töredékei, égett gabona magvak, paticsok). Legutóbb 1992-ben az erődítményre vonatkozó adatokat a Borsod megyei vártopográfia foglalta össze, amikor felmérését is közzétették.

Az erődítmény korát az eddigi terepbejárások és ásatások eredményei alapján a füzesabonyi kultúrába helyezhetjük.

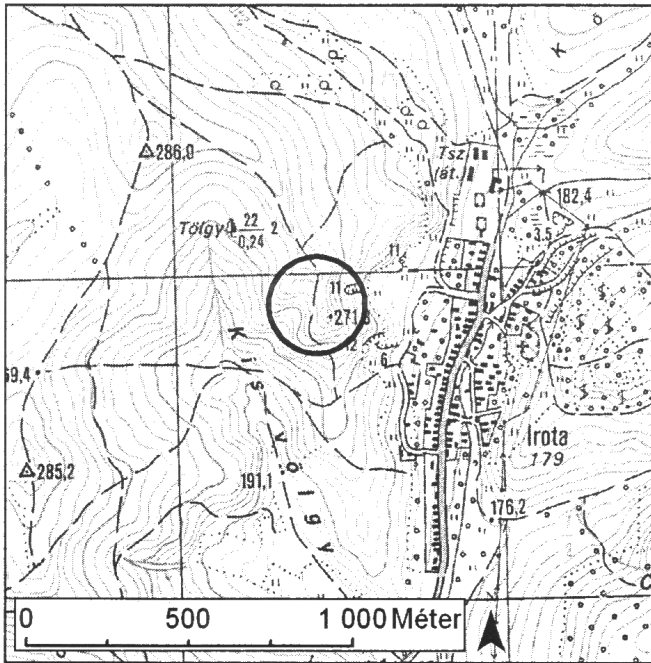
Irota – Várdomb-tető

Irota község belterületének közepétől Ny-ra, a falu szélétől légvonalban kb. 500 m-re egy markánsan elkülönülő kis hegycsúcs, a 271,8 m tszf. magasságú Várdomb-tető található, amely az erdővel borított Nagy-Erdő nevű hegycsoport legkeletibb nyúlványát alkotja.

A hegynyúlványon egy ovális, nagyjából É-D-i tájolású, 60 x 40 m alapterületű, árokkal, és az árok külső oldalán sánccal erősített vár maradványai találhatóak. A vár árka és sánca a vár északi, valamint Ny-i oldalán markánsan jelenik meg. A sánc legnagyobb magassága az árok aljához mérten kb. 2 m. A vár K-i oldalát a meredek domboldal alkotja, itt sánccot ezért már nem építettek. A vár középpontjától délre lévő gödrökben habarcsos törmelék látható. A vár kiemelkedő középső részén belső helyiségek szabdalt nyomai sejtethők, valamint egy 2–3 m széles lapos perem (talán az egykori út helye) a K-i, meredek oldalban.

Az itt található erődítményre Pesty Frigyes helynévgyűjtésében találjuk az első utalást. A település jegyzője 1864-ben, majd 1865-ben egyaránt arról írt, hogy „...az úgy nevezett kospasz part emelkedett köves dombon...: egy kis szerű várnak jelei most is láttatnak...” A Herman Ottó Múzeum régészeti leltárkönyvében 1958-ból két darab Irotáról származó Árpád-kori kerámiatöredékre utaló bejegyzés található. A leletek Irota nyugati határában, a Nagy-Erdő területén kerültek elő, közelebbről a Várdomb-tetőről. 2002-ben – Pesty Frigyes adatai alapján – Pusztai Tamás járt a Várdombon, és rövid leírást adott az ovális alakú, árokkal és az árok külső oldalán sánccal erősített vár helyéről, ahol habarcsos törmeléket is talált.

2006. novemberében Irota község rendezési tervéhez készítenő örökségvédelmi hatástanulmány kapcsán Szörényi Gábor András járta be a Várdombot és a várról további részletmegfigyeléseket tett. Értékelésében arra utalt, hogy a vár egy Árpád-kor végi középrangú nemesi család reprezentációs és értékóvó építménye lehetett, melyet más Borsod megyei kisméretű erődítményekkel állított párhuzamba. A vár építésének és fennállásának korát valószínűleg a 13. sz. második felére, a 14. sz. elejére lehet helyezni a helyszínről származó csekély kerámialeletek alapján.

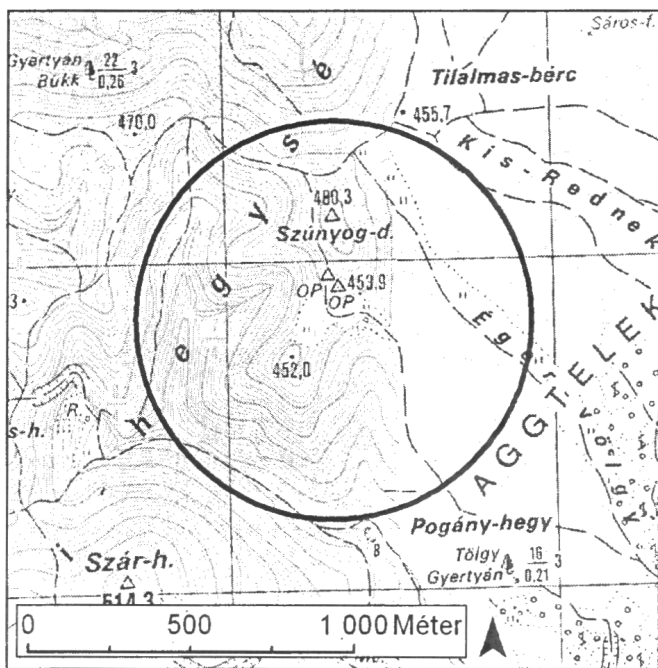
Az Irotára vonatkozó középkori források rendkívül szerények. Az első, de csak feltételesen ide vonatkoztatható forrás 1282-ből való, amikor talán Irotáról (de Inacha) nevezeti magát egy Öklelő (Vkleleu, Wkleleu) Mihály nevű borsodi nemes, aki a forrásokban 1276 és 1322 között szerepel. A falut első alkalommal biztosan 1320-ban említik a szomszédos Abaúj megyei Gadna határjárásában. Ezt követően 1376-ban van forrásunk Irotáról, ahol ekkor a Kátai (de Katha) családnak volt részbirtoka.

Martonyi – Szúnyog-tető (Pogány-hegy)

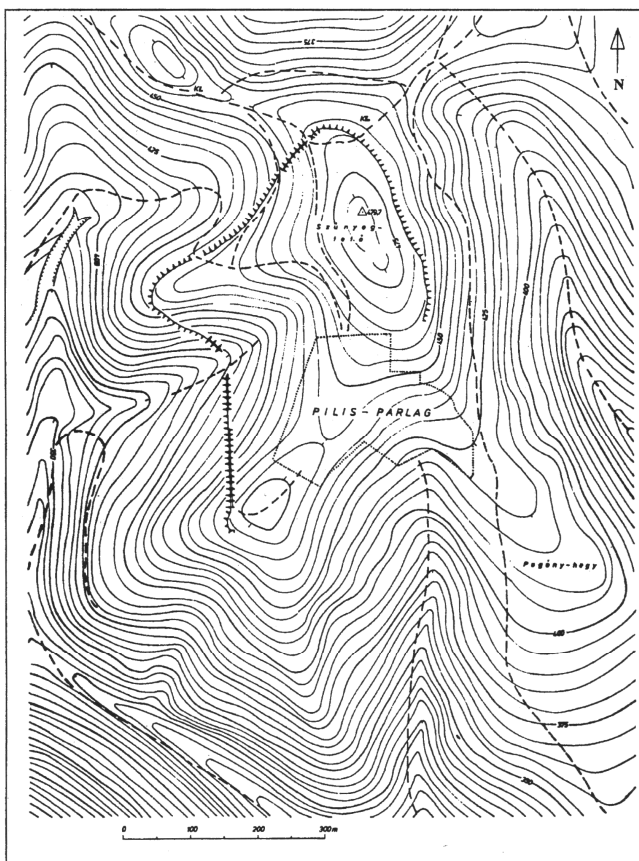
Martonyi község templomától ÉNy-ra 2,8 km-re emelkedik a Szúnyog-tető 479,7 m tszf. magas csúcsa, amely egyben az itt húzódó erődítmény legmagasabb pontját is jelenti. A hegy a

Martonyi melletti pálos kolostorromtól ÉK-re, 1 km-re található, a kolostor és a vár között a mély „Nyírjeslápa” nevű völgy húzódik. A kolostorromtól vezető út az említett völgy felett haladva éri el a Szúnyog-tető É-i alját, ahol az erődítmény egyetlen ismert eredeti bejárata (Kapu?) is található. Az út ezen áthaladva és K-re kanyarodva 70 m után a meredek hegyoldalban elhagyja a vár területét.

A Szúnyog-tetőt ÉNy- és ÉK-felől egy-egy keskeny hegynyereg köti össze a hegycsoport többi részével. Az erődítmény feltehetően eredeti bejárata az ÉNy-i nyereg felett van, ahol ma is út vezet az erődített terület belsejébe. A kaputól DNy-ra 1-1,5 m magas árokkal nem kísért sánc indul meredeken lefelé, 55 m hosszan ez a legépebben fennmaradt sáncrészlet. Egy másik út keresztezését követően már végig inkább csak terasz alakjában követhető az egykori erődítési vonal.

A kaputól számítva 330 m-re ér ki a sáncmaradvány egy Ny-ra kinyúló hegynyelv végére. Itt visszakanyarodik és a hegy-nyelv másik oldalán DK irányába halad meredeken lefelé. A sánc az ÉK-DK-i irányú, mély völgy felett pár méterrel magasabban megszakad. Kb. 40 méterrel tovább, a völgy túloldalán ismét folytatódik a sánc nyoma. Meredeken halad felfelé egyenes vonalban, 200 m után ér fel egy másik, DNy-ra kinyúló hegynyelv végére. Itt ismét visszakanyarodik, de alig 30 m után a hegy a DK-i, K-i oldalának sűrű erdejében nem sikerült a folytatását felismerni.

Visszatérve a Szúnyog-tető ÉNy-i aljába, a kaputól K-re ismét jól felismerhető az egykori sánc nyoma. A kapu ÉK-i szárnya kissé begömbül a belső terület felé, ez az út felől várható támadás kivédésére gyakori megoldás az őskori sáncoknál. A kaputól K-re a sánc igen csekély belső magasságot mutat, itt is inkább csak terasz alakjában mutatkozik. A továbbiakban az ezt keresztező úttól számítva 300 m hosszán, közel vízszintesen követhető, de ezután itt sem válik felismerhetővé a folytatása.

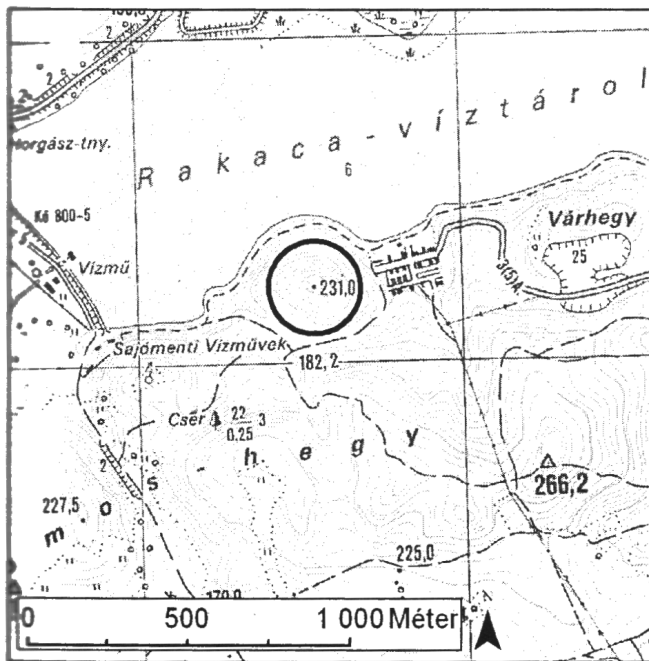
A felmérés alkalmával tisztázatlan maradt a telep széle a DK-i oldalon. Későbbi kutatásnak kell eldöntenie, hogy valahol a „Pilis-parlag” K-i szélén zárul-e, vagy átterjed a DK-i hegynyúlványra („Pogány-hegy”) is. A telep átmérője É-D-i irányban 610 m.

A földvárat elsőként Prágai Albert geológus ismerte fel. Erről értesítette Nováki Gyulát, aki 1998. április végén bejárta, majd ugyanazon év júniusában a felmérését is elkészítette.

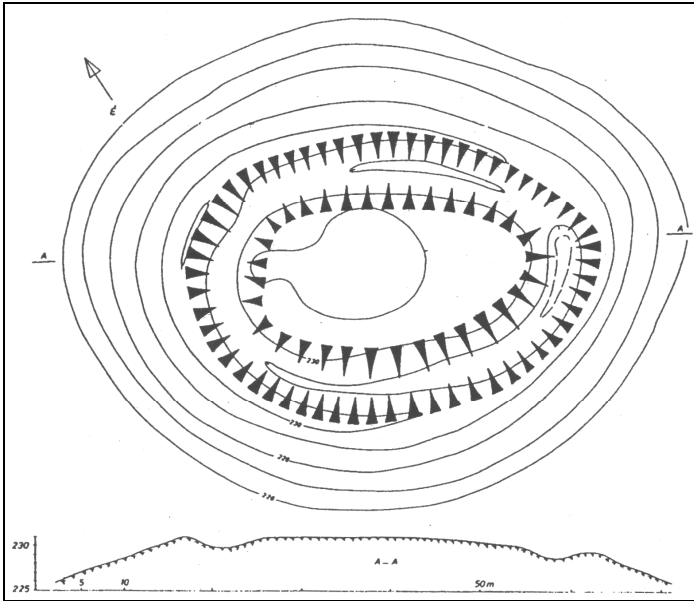
A hegy magas fekvése, a telep nagy kiterjedése, valamint a vár belső erdős területén több helyen található jellegtelen őskori cserepek alapján a legvalószínűbb, hogy az erődítmény a késő bronzkorba tartozik.

Meszes – Várhegy

A Várhegy Meszes községtől ÉNy-ra 1 km-re, a Rakaca-völgyi víztározó D-i partja felett emelkedik. Tengerszint feletti magassága 231 m, relatív magassága átlag 76 m körüli. A hegy oldalai mérsékelten meredek, É-i oldala erősebben lejt. A kisméretű ovális platón találjuk az egykori vár nyomait, amelyet ma is jó megtartású mesterséges árok és annak külső szélére hányt föld (talán sánc) jelez. Az árok ovális alakú, lapos belső területet fog körül, melynek belső peremén mért hossza 30, szélessége 16 m. Az árok szélessége 7–9, mélysége 1 m körüli.

A várat először egy 18. század végi térkép jelöli. Ez azonban sematikus ábrázolás, amely téglalap alakú, négyszögletes sarokbástyákkal ellátott erődként jeleníti meg, aminek azonban nincs nyoma a helyszínen. 1865-ben egy helyi hagyományt jegyeztek fel, miszerint a várat akkor kezdték építeni, amikor a szendrői várat „lelővedezték”, de mivel a törvény nem engedte több várnak a létesítését, félbehagyták. Az irodalomban elsőként Szendrői János említi, mint „elipsz alakú földerőd”-öt, majd Leszih Andornál is megtaláljuk. 1935-ben Tompa Ferenc a Meszes község melletti késő bronzkori temetőben végzett ásatást. Ezzel párhuzamosan próbaásatással a Várhegy földvárában is kutatott, feltehetően őskori várra gondolt. Erről az ásatásáról azonban dokumentáció nem maradt fenn, csak annyit jegyzett meg róla a későbbiekben, hogy a sáncot átvágta és belül is kutatott, de semmiféle korhatározó leletet nem talált.

1939-ben őskoriként ismertetik, és azt írják róla, hogy itt nem erődítési öv állt, hanem istentiszteletre használt védettebb hely volt. 1974-ben a várban Sándorfi György végzett terepbejárást, melynek alapján besorolta a „topográfiai alapon valószínűleg tatárjárás előtti várak” csoportjába. Máshol továbbra is őskori erődítménynek, illetve ismeretlen korúnak tekintik. Jellege alapján középkorinak határozta meg a várat 1992-ben a Borsod megyei vártopográfia is, Amikor felmérését is közzétették. Egyidejűleg arra is utaltak ekkor felmérői, hogy a vár területén sem kerámialeletet, sem falazásra utaló habarcsdarabot nem találtak. A vár őskori eredetét feltételezi a település legújabb monográfiája is.

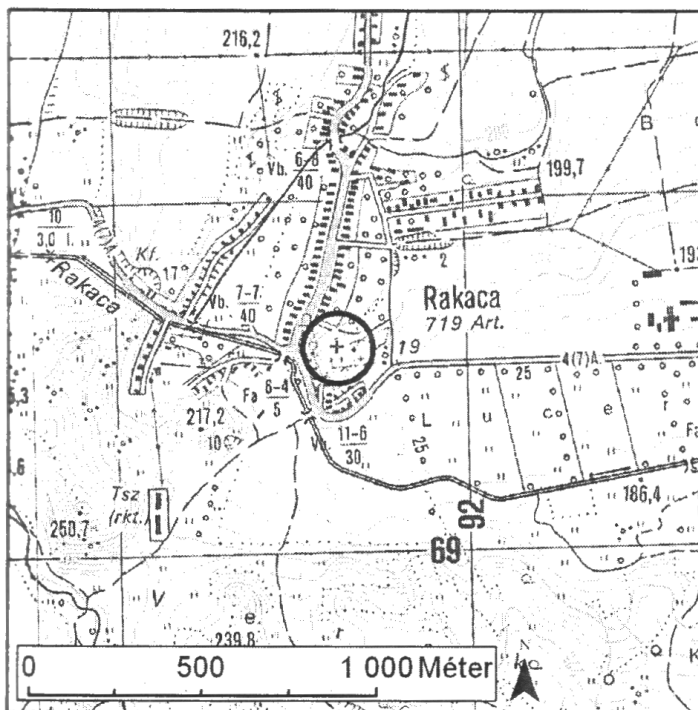
Meszes először 1317-ben tűnik fel faluként, amikor az egi püspök a káptalannak engedi át dézsmáját; 1333 és 1360 között királynéi birtok. 1333-ban azonban Meszesi Demeter budai éneklőkanonoknak és testvéreinek egy udvarháza és birtokrésze is volt itt, amelynek birtoklására ekkor a királyné véde-

lemlevelet adott ki. 1399-ben azonban már a tornai Tekes rokonsághoz tartozó Szalonnai-, Szini- és Jósvafői-családok birtoka. A várra okleveles adatunk nincs.

Az erődítmény kora – leletek és régészeti kutatások hiányában – jelenleg nem határozható meg.

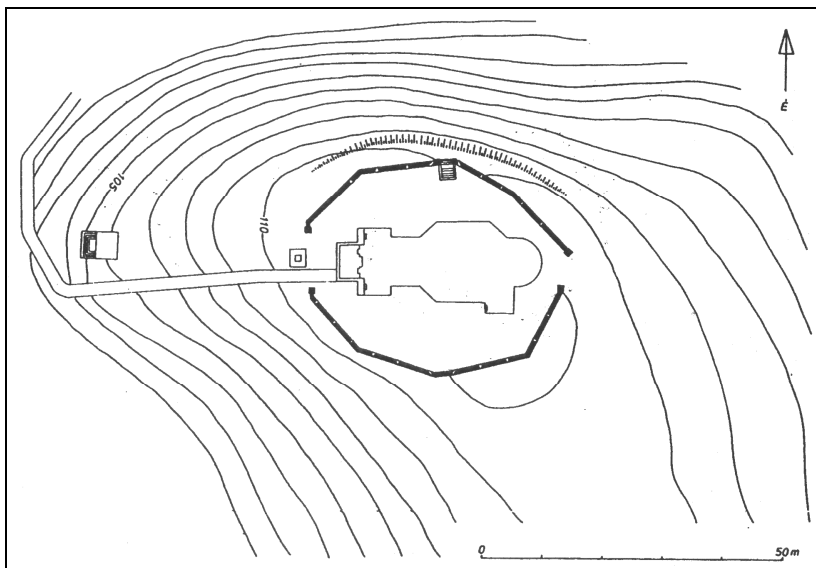
Rakaca – Görög katolikus templom erőd fala

Rakaca község K-i széle felett emelkedik a Templom-hegy, rajta a görög katolikus templom, melyet kilencoldalú, egyenesekkel határolt, lőréses fal vesz körül. A mai templomot 1921-ben építették. Ezt egy 1721-ben épült kőtemplom, korábban pedig egy a 15. századi fatemplom előzte meg, melynek festett képe a parókián látható.

A Templom-hegy körben meredek oldalú, de a D-i folytatása lapos, vízszintes dombtetőt képez. Erről az oldalról is csak a kerítőfal védi a területet, esetleges korábbi várra utaló ároknak, vagy sáncnak nyoma sincs. A fal eredetileg egyszerű, a templomot kerítő falként épülhetett, erre utal csekély, mindössze 65–70 cm vastagsága is. A falon összesen húsz lőrést találunk, melyek kifelé összeszűkülnek. Belső szélességük 60–70 cm, külső szélességük mindössze 12–15 cm, belső magasságuk 50–60 cm. A fal egy hosszúkás területet vesz körbe, melynek hossza 42, szélessége 35 m. Középen a templom helyezkedik el. A fal két végén egy-egy bejárat van, ezeket bizonyára utólag nyithatták meg. Az eredeti bejáratok oldalt voltak. Közülük az É-i oldalon lévő ma is megtalálható, két oldalán egy-egy ferde irányú lőréssel. A D-i oldalon lévő kaput már befalazták, egykori helyét a még ma is látható ferde irányú lőrés árulja el. Az eredeti belső járószint alacsonyabban lehetett, mert az É-i, eredeti bejárat ma öt lépcsőfokkal visz fel a jelenlegi belső járószintre. Az egykori belső terület emelését a lőrések helyzete is elárulja, feltehetően a mai templom építéskor töltötték fel a területet kb. 1 méterrel. A falat 1989-ben renoválták.

Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtésében egyszerű körítőfalként említik. Első részletes leírására és felmérésének közzétételére 1992-ben a Borsod megyei vártopográfiában került sor. A megyei képes műemlékjegyzékben Kárpáti László foglalkozott az erődfallal. Feltételezte, hogy a cinterem falából átalakított csekély vastagságú védőfal a 17. század közepénél korábban, a 16. században, vagy a 17. század elején épülhetett, az ekkor gyakori török portyák ellen. Ebben az időszakban történt a görög katolikus „rutének” bevándorlása a faluba. Legutóbb Tolnai Gergely ismertette, aki létesítését a 16. századra valószínűsítette.

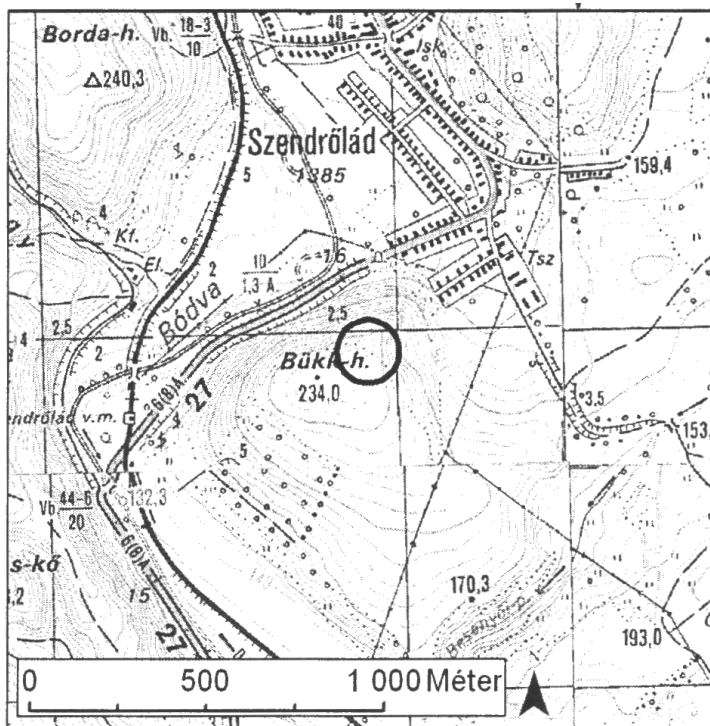
Rakaca a 16. sz. közepéig a tornai váruralalom tartozékát képezte. Ettől kezdve azonban előbb a Rakacai-, majd több más nemes család osztozott a településen. A jelenleg fennálló, 1921-ben épült templomát megelőző templom 18. sz. elejére helyezett építésének idejére eltérő időpontok szerepelnek a történeti irodalomban.

A templomot kerítő falra írott adatokkal nem rendelkezünk, annak akár barokk kori kialakítása sem zárható ki. A fal pontosabb keletzése további helyszíni és levéltári kutatásoktól várható.

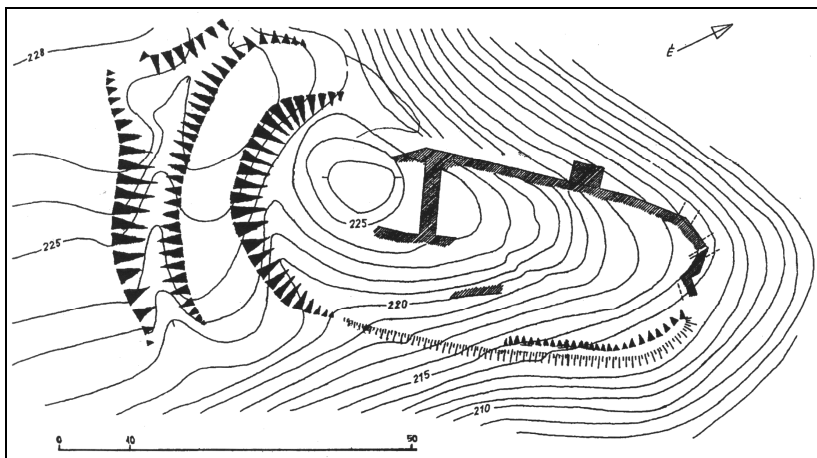
Szendrőlád – Vár-tető

A szendrőládi várrom a Bódva-völgy Edelény és Szendrőlád közötti szurdokszerű összeszűkülése felett, a Szendrőládtól délre, a Bódva bal partján emelkedő, 234 m magas lapos tetejű Bükk-hegy Vártetőnek nevezett ÉK-i nyúlványán áll.

A hosszúkás alaprajzú várat Ny-ról, a hegy platója felől ketős árok védte. ÉNy-i, feltárt oldalán közel egyenes körítőfalához később vastkos, négyszögletes alaprajzú támpillért építettek. É-i oldalán a körítőfala íves, itt további támpillérek maradványai figyelhetők meg. A vár belsejében tisztázatlan alaprajzú épületmaradványok részben kiásott falai látszanak. A várbelső közepére benyúló épület vastag falai annak egykori tagolását jelzik. A plató felőli árok mögött emelkedő magasabb domb talán egy toronyra utalhat. Tőle ÉNy-ra további falak vehetők ki a terepen, és itt sejtethető az egykori bejárat is. A vár hossza 62 m, szélessége 26 m, a körítőfal falvastagsága 1,4 m. A K-i oldalon csak egy egyenes kb. 8 m hosszú falszakasz található a tereplépcső alsó részén.

A vár először Pesty Frigyes helynévgyűjtésében szerepel: „...hajdan a török hódítás ideje alatt a még most is várhegynek nevezett hegy tetején egy vár állott...” A jelenleg látható falmaradványok nagy részét Németi Jenő, a falutól elvonulva a romok között élt egykori „szendrőládi remete” ásta ki 1960 és 1962 között. Dokumentáció természetesen nem készült a falak mentén haladó „magánásatásról”. Ennek hírére 1961 őszén Megay Géza ment ki a helyszínre. Vázlatosan felmérte a falmaradványokat, melyek megmaradt magasságát 1,5–3 m-re, vastagságát pedig 3 méterre becsülte. A romfal egyik végén említi egy boltívet is, amely akkor még nem volt kibontva, továbbá állatcsontokat és cserepeket a 13–14. századból. A leleteket bevitte a miskolci múzeumba. Nem sokkal később Joó Tibor foglalkozott a várral, és bejárása alapján rövid leírást adott róla. A vár történetével kapcsolatban – elfogadva Borovszky Samu-nak a borsodi sánccvárról kialakított szláv eredetű elméletét – arra a következtetésre jutott, hogy az Anonymus által említett Bors vezér vára nem a borsodi földvárral, hanem a szendrőládi várral azonos. Később Dénes György is elfogadta Joó Tibor következtetéseit, a borsodi várnagyokat tévesen a szendrőládi várral hozta összefüggésbe.

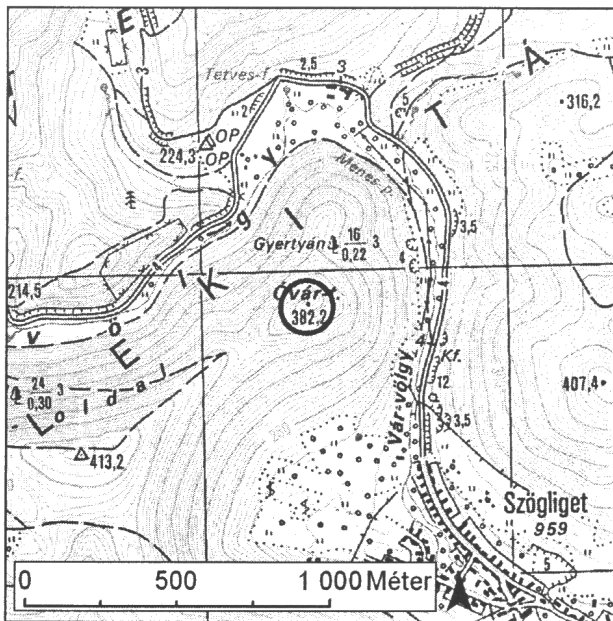
A várat a történeti Borsod megye várainak kutatása során 1980-ban Nováki Gyula és Sándorfi György mérte fel, majd 1992-ben a várra vonatkozó adatokat is közzétették. Egy 2001. évi terepbejárás során Hajnal Zsuzsa egy fazék peremtöredékét találta a lelőhelyen; 2004-ben pedig Sárközy Sebestyén végezte el a korábbi felmérés pontosítását, egyidejűleg Tomka Gáborral újból összegezték a várra vonatkozó adatokat.

A várról írott forrást nem ismerünk. A leletek valószínűsítik, hogy a várat a 13–14. században használhatták, honfoglalás-kori eredete kizártnak tekinthető. felmerült, hogy a rom esetleg a legkorábbi szendrői vár maradványa volna. E feltevésnek el-
lentmond, hogy a 13. században adatható (és feltehetően a mai falu helyén álló) Lás falu, Szendrő település és a vár között fekszik, ezért a vár vélhetőleg mindig a ládi határhoz és nem a szendrőihez tartozott. Valószínűbbnek tűnik, hogy a várat a 13. század második felében a szuhogyi Csorbakő vára építetőjeként is ismert Ládi család egyik ága emeltette, melynek itteni birtoklása 1221 és 1322 között adatolt. Pusztulása jelenlegi ismereteink szerint legkésőbb a 14. században következett be.

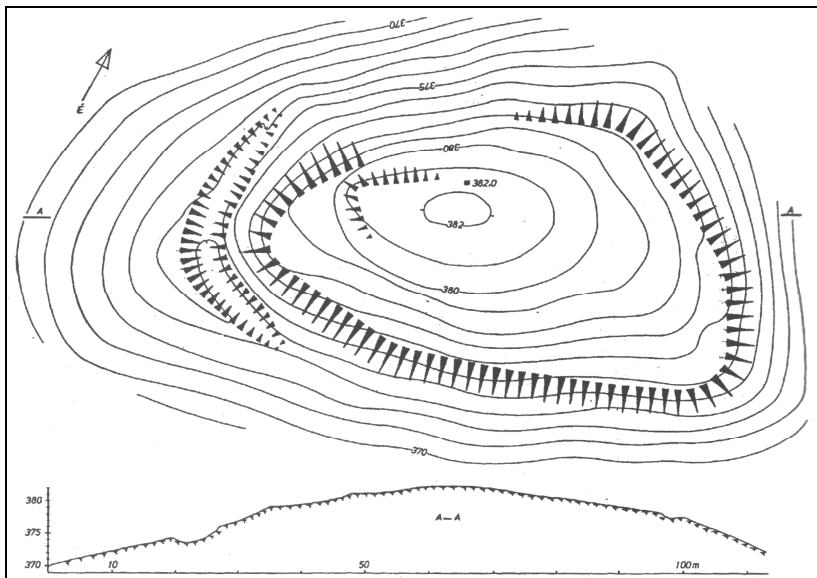
Szögliget – Óvár

Szögliget község szélétől ÉNy-ra, közel 1 km-re emelkedik a 382,3 m tengerszint feletti magasságú Óvár-tető. A hegy ÉK-felé kinyúló széles gerincének kissé kiemelkedő végén található a vár. A hegyet ÉNy felől a Ménes-völgy, majd ennek folytatásaként K felől a Szögligetre vezető Vár-völgy fogja közre. A hegyet jól áttekinthető erdő fedi.

A vár alakra ovális, szélét elmosódott terasz jelzi, amely csak az ÉNy-i oldalon szakad meg 25 m hosszan. Belső területe domború, Ny-i szélén egy rövid perem törik meg derékszögben. A DNy felé csatlakozó, néhány méterrel alacsonyabban fekvő hegynyereg felől ívben görbülő árok védte, melynek szélessége 7 m, hossza 45 m, és mai mélysége alig éri el az 1 m-t. A vár hossza 88 m, szélessége 40 m.

Először egy 1866. évi térkép tünteti fel az Óvár helynevet, majd a III. katonai felmérés térképe. 1969-ben Paládi-Kovács Attila egy Szádvárral kapcsolatos népmondát ismertetett, melyben az Óvárat is említik, ahol egy helyi lakos adatközlése szerint a hegyen „60–70 éve [tehát az 1900-as évek elején] még meg volt a fundamentum, kövek pedig ma is találhatóak”. A helyszínen először Dénes György járt, aki rövid leírást is közöl róla megemlítve azt, hogy az Óvár csúcsán ismeretlen korból származó sáncolás maradványai találhatóak, majd ugyanabban a munkájában „ösi földvár maradványainak” határozta meg a sáncokat. Leírását és 1988. évi felmérését a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei vártopográfiai cikksorozat keretében 1997-ben közzétették először. 2004-ben Halász Ágoston Szádvár kapcsán vetette fel azt a nézetét, hogy a korai Szádvár esetleg nem is a mai helyén, hanem a 14–15. századig az Óvár-tetőn lehetett.

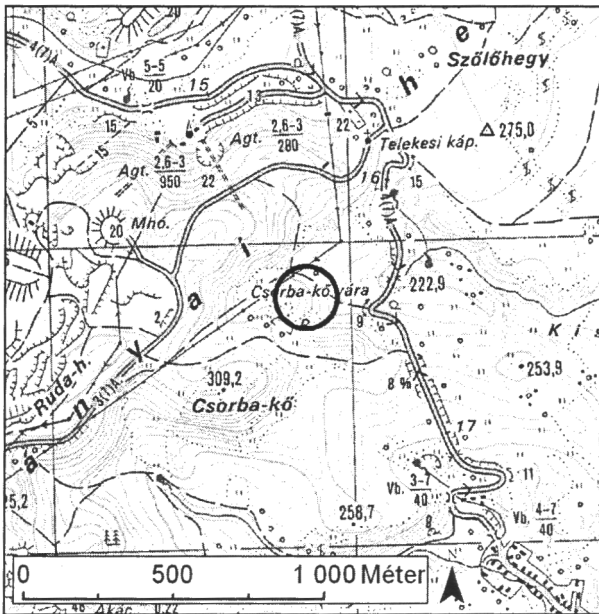

Legutóbb Feld István foglalkozott széleskörű vizsgálat keretében az Óvárral, felvetve azt, hogy elsősorban a kilátás és a megfigyelési lehetőségek növelése lehetett létesítésének célja, ásátás nélkül azonban kora közelebből nem határozható meg; nem dönthető el, hogy őskori vagy középkori eredetű, de származhat akár a 16. századból is.

A vár eredete ismeretlen, okleveles említéséről nem tudunk. Neve régebbi építésű várra utal, az amit a vele szemközti, a Ménes-völgy túlsó oldalán álló Szádvárral lehet kapcsolatba hozni. Forgách Ferenc krónikájából tudjuk, hogy Szádvár 1567. évi Schwendi-féle ostromakor Jablonca és Szögliget felől egy-egy erődöt építettek. Így felmerül, hogy az Óvárban az ostromkor a Szögliget felől létesített erődítményt lássuk, azonban annak eredeti funkcióját, az útelzárást a hegyen nem tudta volna betölteni. A leletek hiánya főleg azt valószínűsíti, hogy nem lehetett hosszabb ideig használatban.

Szuhogy – Csorbakő vára

Csorbakő várát Szuhogy község határában a falutól északnyugatra kb. 1 km-re, a Szuhogy és Felsőtelekes közötti út Ny-i oldalán találjuk. Maga a vár a nagy-hegy egyik ÉK-DNy-i irányú nyúlványának végén helyezkedik el. Legalacsonyabb része 257 m, a középső, legmagasabb pontja pedig 280 m tszf. magasságú. A hegynyúlvány DNy-i irányban egy keskeny gerincsel csatlakozik a tőle magasabb Nagy-hegy tömbjéhez. A vár maradványai részben tiszta, részben bozótos erdővel benőtt – kb. 80 m hosszú és 43 m széles – területen helyezkednek el, így a vár szerkezetére és falainak kialakítására sokszor csak következtetni lehet.

A vár magasabban fekvő, középső része egy zárt udvarú épületegytest képez, amely egy szabálytalan trapéz alaprajzú lakótoronyból és annak ÉNy-i oldalához kapcsolódó négy-

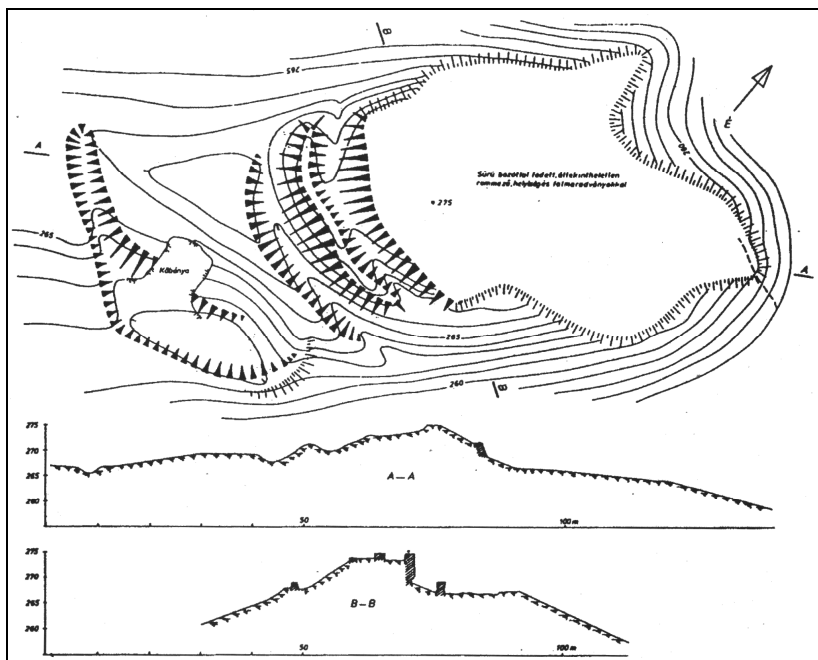
szögletes fallal körülvett udvarból állhatott, melyet a DNy-i hegytető irányából egy hármás árok védett, a két belső között pedig sánc is húzódott. E legkorábbi rész Ny-i oldalához egy három helyiségből álló épületet, ennek külső Ny-i falához pedig 5 m-rel alacsonyabb szinten pedig újabb két helyiség csatlakozott, melyet egy 15 fokú lépcsővel lehetett elérni.

A későbbiekben az erősséget a D-i és a K-i oldalon egy L alakú falszorossal védték, majd ÉK-i irányba további két előudvart alakítottak ki kapuval, a külsőnél kaputoronnyal. A várba K-felől egy ma is felismerhető mélyúton lehetett bejutni, amely a váron belül csigavonalban haladt. A kaputorony és a hozzá vezető út megerősítésére emelhatték – talán már a tűzfegyverek korában – a vár ÉK-i sarkán egy ötszög alaprajzú védművet, amely mai felszínen földsáncként jelenik meg. A romok területének beerdősődése csak az elmúlt néhány évtizedben következett be. Feltehetően a várhoz tartozhatott a vár hegyének ÉK-i lábánál ásott téglalap alakú tó is.

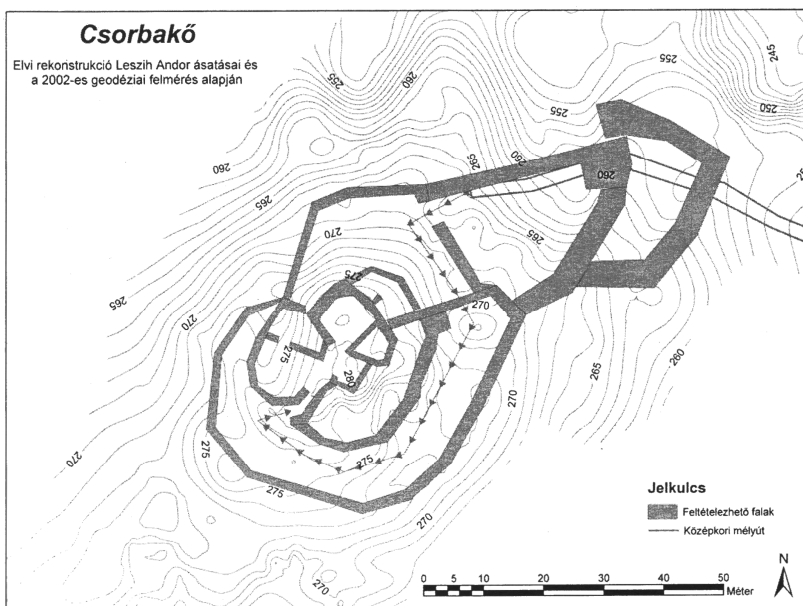
A várat először 1851-ben röviden Fényes Elek említi, majd 1864-ben értesülünk arról, hogy néhány évvel korábban kincskeresők egy sziklába vájt „kút alakú mélyedést” kezdtek kiásni a várban. Ugyanekkor a vár tövében halastó maradványait és egy „Virágkút” nevű jó forrást is említenek. A vár szerepel Kandra Kabos, Csánki Dezső, Gerecze Péter, Borovszky Samu és Klein Gáspár munkáiban is. 1928-ban a várhegy északi oldalában lévő jégkorszakbeli barlang feltárása alkalmával az ásatást vezető Saád Andor a Miskolci múzeumba néhány sima felületű, gyengén ezüstözött rézlapkát vitt be, melyekről Leszih Andor megállapította, hogy pénzhamisítás céljaira készültek. A környékbeli lakók kőbányászás és kőporszedés közben is találtak ilyen lapkákat és középkori cserepeket. Leszih Andor még 1928-ban több kutatóárkot húzott a várban, de a későbbi feltárások folytatásával megbízta az ásatásokon kezdettől fogva részt vevő Szegő András szuhogyi cipésmestert. A vezetés és felügyelet nélkül végzett ásatások egészen a II. világháborúig

folytatódtak kisebb-nagyobb megszakításokkal. A feltárt és feldolgozatlan leletek a miskolci múzeumba kerültek. Közben 1935 júliusában Leszih Andor elkészítette a vár felmérését és ekkor fotók is készültek, amelyek egyedüli dokumentumai a feltárásoknak. 1941-ben Leszih a csak a belső vár területén végzett kutatásokról és a vár történetéről részletes tanulmányban számolt be, ez azonban elsődlegesen az előkerült pénzhamisító műhelyre koncentrált és annak leleteit mutatta be, a dokumentációt nem közölte.

A várral foglalkozó későbbi munkák elsősorban a már korábban közölt adatokat ismételték meg. A vár szerepelt Fügedi Erik és Engel Pál adattáiraiban is. 1992-ben a megyei vártopográfia foglalta össze a vár adatait, amikor felmérését is közölték, de a romokat elfedő sűrű bozót miatt a felmérés a vár belső területét nem tartalmazta.

2002-től kezdődően Szörényi Gábor András foglalkozott a várral több tanulmányában. Nemcsak a vár új geodéziai felmérését készítette el, hanem a terepjelenségek elemzésével valamint e jelenségek komplex módszer útján történő értékelésével a felszín alatti elemek, elsősorban a várfalak valószínűsíthető helyzetének meghatározásával a vár elvi rekonstrukcióját is elkészítette. Ezen túlmenően a vár történeti- és kutatástörténeti adatainak értékelését, valamint a Leszih Andor ásataiból származó és a múzeumba bekerült leletanyag feldolgozását is elvégezte.

A vár építése a Tekes rokonsághoz tartozó Ládi Pócs fia „Csorba” Miklósnak [1289–1311] tulajdonítható, aki egyben a vár névadójának is tekinthető, és akinek családja később is Szuhogy falu birtokosa volt. Valószínűleg a 14. sz. elején pusztulhatott el. 1351-ben a Ládiak eladják a Perényieknek

Szuhogy falu birtokár, de sem ekkor, sem az adásvételt átíró 1383-as oklevélben a vár nem szerepel.

Perényi Imre pohárnokmester 1403-ban, amikor a környéken birtokokat szerzett, egyúttal királyi engedélyt is kért, hogy újjáépítse. Ez a vár első említése. 1410-ben már újból áll a vár. Az 1440 után indult polgárháborúban id. Perényi János váltáságdíja fejében átadta Pálóci Simonnak, de 1445-ben visszakapta és 1455-ben új adományt szerzett rá. 1540–1541 fordulóján Ferdinánd király Bebek Ferencnek felső-magyarországi főkapitánynak adta a várat, és Perényi Pétert más birtokkal szándékozott kárpótolni. Bebek Ferenc azonban 1541 februárjában már átadta azt testvérének Bebek Imrének. A Bebekék birtoklása alatt Csorbakőről nincsenek források, ami összefügg az ekkor itt berendezett és 13 évig üzemelő pénzhamisító műhellyel. Miután Bebek Imre 1553-ban meghalt, a következő évben testvére, Bebek Ferenc, Abaúj és Gömör vármegye főispánja (aki ugyancsak veretett hamis pénzt), az özvegyet elűzte a várból és azt Rudabányáról hozott bányászokkal leromboltatta. A vár ásatásakor több helyen égésnyomokat is találtak, tehát valószínűleg fel is gyújtották az épületeket. A lerombolt vár azonban továbbra is Bebek Imre örökösének tulajdona maradt, bár azt már soha többé nem építették újjá. A források ezek után még gyakran említik a várat, de már csak úgy, mint romos, vagy elpusztult, elhagyott erősséget. A váruradalom irányítói leköltöztek Szuhogyra, de jogilag még a 16–17. század fordulójáig csorbakői uradalomról és a hozzá tartozó falvakról beszéltek a források. A századforduló után már csak egy telek neve volt Csorbakő, pusztá vára pedig Szuhogy falu része lett.

A várra vonatkozó történeti források és a helyszíni terepjelenségek alapján Szörényi Gábor András a vár négy nagyobb korszakát különítette el: Először Ládi Csorba Miklós 13–14. sz. fordulójára helyezhető toronyvára épült fel, amelyet a második periódusban, 1403-tól kezdődően át- és újjáépítettek. Ekkor palotaszárny épült és a várat egy falszorossal vették körbe. A

következő periódusban a 15. sz. közepén a vár ÉK-i részén egy kaputoronnyal erősített bővítés valószínűsíthető. A legkésőbbi periódusban pedig a kapuvédő épület elé, egy nagyobb méretű, szabálytalan ötszög alaprajzú újabb elővédművet emeltek, amely már a 16. sz.-ban készülhetett.

Mindezek az eredmények azonban csak egy elvi rekonstrukció részének tekinthetők, ezért az elért eredmények bizonyítása és pontosítása csakis egy jövőbeni régészeti feltárással történhet meg.

Elpusztult és nem azonosítható erődítmények

Hangács – castellum

Hangácsról több adatunk van egykori erődített helyekről, de ezeknek ma már nincs nyomuk. 1864-ben helybeli hagyományra hivatkozva jegyezték fel, hogy bizonyos „barátok zárdáját” a csehek elfoglalták, „egy kevésbé megerősítették” és innen, valamint a galgóci és vadnai várból uralták a vidéket. Ennek a várnak a lerombolását, a leírás szerint, I. Ferdinánd alatt az 1543. évi 4. törvénycikk rendelte el. Hangácson 1535-ből tudunk „kastélyról”, Bertóthy Mihály és felesége, Zsófia, azelőtt özv. Hangácsai Albertné tulajdonában. A 16. század közepén Réghy Kelemen egri udvarbíró a Tomori család birtokának felét örökölte, Hangácsal együtt. A Tomori-birtok másik felét 1549-ben Rákóczi Mihály kapta meg Nádasdy Tamás országbíró ítélete nyomán. Rákóczi híve, Serédi Gáspár kassai főkapitány a hangácsi kastélyt elfoglalta, felgyújtotta és kirabolta. 1554-ben Réghy visszafoglalta a Tomori család volt birtokát, így ismét övé lett a hangácsi kastély is. 1556-ban újabb támadás érte a kastélyt, ezúttal Bebek György vezette kisebb nemesi csapat részéről, az erődített kastélyt elfoglalták, kirabolták, védőit megölték, vagy elhurcolták. 1558-ban azonban Réghy újból harcol a birtok visszaszerzéséért. Ebben az évben ismét övé

a hangácsi kastély, a következő évben pedig már az egész volt Tomori birtokot visszaszerezte. A hangácsi kastélyra a következő adatunk már 1629-ből származik, amikor „*curiam seu castellum Hangács*”-ot említenek. Az 1740-es években Szathmáry-Király György kijavíttatta a kastélyt, majd utódai elbontatták a dűledező tornyokat. A 19. század végén a hangácsi református egyház vette meg, s annak helyén, annak anyagából templomot építtetett.

A helybeliek szerint a faluban egykor négy kastély volt, ma már egyik sem áll. Az egyik helyén a református templom emelkedik. A másikat akkor bontották le, amikor a helyére a római katolikus templom épült. A harmadik a református templom közelében volt, a negyedik pedig kint a falu északi szélén. Ezek környékén 1979-ben Nováki Gyula és Sándorfi György egyik helyen sem talált erődítésre utaló nyomokat. Leginkább a református templom áll olyan helyen, ahol elképzelhető lenne egy védett épület.

Meszés – castellum

A Meszesen lévő castellumot a történeti irodalomban egyedül Koppány Tibor kastélytopográfiája szerepelteti.

Meszés (*Meses*) 1333 és 1360 között királynéi birtok. Egy 1333. évi királynéi oklevél ugyanakkor itt Meszesi Demeter budai éneklőkanonok és testvéreinek tulajdonában lévő önálló telkét (*sessionem seu fundum curie*) is említi, amelyet már korábban apjuk, Benedek, is birtokolt. A királyné ekkor a birtoklást megerősítve felmenti őket minden adó- és egyéb kötelezettség alól. Az adományozott kiváltságokat 1341-ben I. Károly király megerősítette.

Meszés 1386-ban már a Tekes rokonsághoz tartozó Szalonnai család birtokaként szerepel. Feltehetően a Meszesiek korábban említett nemesi telkén épült castellumról lehet szó abban az 1487-ben kelt végrendeletben, amelyben Meszesi Pál a castellum öt illető részében lévő házát említi. Koppány Tibor szerint

az építmény ismeretlen időben épült, építtetője a Meszesi család volt. Később sem a castellumot sem a Meszesieket nem említik.

Szalonna – erődítmény

A Szalonnán állt egykori erődítménnyel az irodalomban elsőként – az itteni református templom 1972–1975 között végzett helyreállítását megelőző régészeti kutatásával egy időben, – 1973-ban Dénes György foglalkozott egy tanulmányában, mint főúri szálláshellyel. Ebben elsőként lokalizálta az egykori erődítmény helyét, amit a templom mellett É-ra, a mai főút két oldalára helyezett el, Ahol a ma is álló lakóház építése során jelentős méretű alapfalmaradványokat figyeltek meg.

Ugyancsak ekkor, 1974-ben foglalkozott említésszerűen a szalonnai erődítménnyel Koppány Tibor is a magyarországi kastélyépítés története kapcsán. Később, 1992-ben a Borsod megyei vártopográfia foglalta össze az erődítményre vonatkozó adatokat, melyben csak feltételesen utalnak a Dénes György által említett alapfalakra.

Szalonna eredetileg a Tekes rokonsághoz tartozó Szalonnai, Szini és Jósmafői családé volt 1249–1544-ig. 1544-től pedig a Bebek család birtoka. A Torna megyei Sólyomkő várát birtokló, egymással rokon családok 1386-ban osztották fel a közös birtokot. 1399-ben, amikor *Zalona*-i Loránd fia István és fiainak birtokait összeírják Szalonnán egy falazott nemesi udvarházat (*Curia*) is említenek, amelyet kastély módjára pártázott fal (*muris dentalis*) vett körül, vagyis erődített volt. A Szalonnaiak 1399-ben felsorolt 18 faluja és falurésze uradalmi központjában ezek szerint 1386 és 1399 között építhették fel az erődítményt, amely az egyetlen 1399-iki említését követően később nem szerepel. Azonban talán mégis ugyanerről az épületről lehet szó 1468-ban is – immár erődítettség említése nélkül – , amikor itt egy kőházat vagy kuriát, a közelében pedig

egy köistállót említenek részben a Szini, részben a Szalonnai család birtokában.

A települést 1562-ben a török pusztítja el, 1582-ben azonban már lakott, mert adózik a töröknek. Szalonna 1566-ben a szendrői várórség eltartására kijelölt falvak között szerepel, majd később is a szendrői uradalomhoz tartozott, de a 17. sz. ban már több részbirtokosa is volt. A temploma 1589-től a reformátusoké.

Tomor – castellum

A tomori erődített kastélyról először Csoma József megyei családtörténetében tesz említést, később pedig felsővadásszal kapcsolatos cikkében Puky Andor közölt róla saját levéltára alapján további adatokat. Valójában az adataikat ismétli meg Soós Elemér, majd 1935-ben a megyei monográfiában Molnár Endre is. A későbbi említések pedig a már ismert adatokat közlik a kastélyról. Legutóbb 2001-ben foglalták össze a kastélyra vonatkozó adatokat.

A település legrégebbi részét képezi az eredetileg gótikus stílusú református templom, valamint a templommal szemben – az országút túlsó oldalán – elhelyezkedő terület, ahol jelenleg a Puky és a Téglássy családok – 18. sz. végén, 19. sz. elején épült – mára már romos kúriái találhatóak. (Azóta lebontásra kerültek. *A szerk.*) Feltételezhető, hogy ez utóbbi helyen helyezkedett el már jóval korábban is a földesúri lakóhely (kúria). Erre lehet következtetni a Puky levéltár azon adata alapján, mely szerint a 16. sz. közepén a település templomát és a földesúri lakóházat közös árok és palánkfal övezte („*vallo et sepibus munitum*”) Lehet, hogy a ma is meglévő Puky-kúria pincéjének a 18. századtól korábbinak tűnő kialakítása e korai épület részét képezte, de ezt csak további kutatás alapján lehet tisztázni. (A kúria már nem áll. *A szerk.*)

A templom építését a szakirodalom a 14. századra, a szentély egykori boltozatát – a megmaradt vállkövek alapján – a 15.

századra helyezi. A templom a 17. sz. végére azonban már elhagyatott, elpusztult állapotban volt. 1753-ban átépítették, majd 1885-ben renoválták.

1445-ből van az első adatunk arra, hogy Tomoron nemesi kúriát, valamint házat és házhelyet említenek a Tomori család birtokában. A falu felét Mátyás király 1464-ben új adományként Tomori Miklósnak valamint László és György testvéreinek adományozza, mivel Tomoron már őseik is birtokosok voltak, majd a 16. sz. elejére a falu többi részbirtokát is megszerezték. A Tomoriak utolsó férfitagja András, Temsvár elesésével (1552) török fogságba került, ahol mohamedán hitre tért át, ezért birtokait I. Ferdinánd király 1558-ban elkobozta, és Réghy Kelemennek adományozta. Az elkobzott birtokokon – köztük Tomoron is – Tomori András nagybátyja Rákóczi Mihály és mostoha atyja Réghy Kelemen között hosszas pereskedés és erőszakos viszálykodás kezdődött.

A Tomoriak korábbi birtokai 1549-től 1554-ig Rákóczi Mihály kezén voltak, de 1554-ben Réghy Kelemen Gersei Petheő János kassai kapitány segítségével azokat visszafoglalta. Erre 1556-ban Bebek György – akinek familiárisa Rákóczi Mihály volt – Réghy Kelemen minden birtokát elpusztította, köztük Tomort is. Réghy Kelemen a pusztítások miatt a királyhoz fordult, így I. Ferdinánd király 1558. január 9-én elrendelte a birtokok azonnali visszaadását. A király parancsának békés úton nem volt eredménye, ezért Réghy Thelekessy Imre felsőmagyarországi főkapitányt kérte segítségül, akinek csapata 1558. augusztus 20-án visszafoglalta a birtokokat Tomorral együtt. Ekkor támadták meg fegyveres haddal a tomori erődített kastélyt is, melyet megostromoltak, de elfoglalni nem tudtak.

Az ostromot a következő évben, 1559. január 29-én ismét megkísérelték, ezúttal sikerrel. Így végül Rákóczi Mihály Tomor birtokától végleg elesett, melybe még ugyanabban az évben Réghy Kelemet iktatták be. Ezt követően az erődít-

mény további sorsáról nincs adatunk. A településen jelenleg semmi nem utal az egykori erődítmény nyomára.

Edelény, Borsodi Földvár – castellum

A Borsodi Földváron épült 16. sz-i castellumról dr. Wolf Mária: A Borsodi Földvár: Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk című könyvéből idézünk.

„A borsodi várról, amint már említettük, igen kevés írásos adattal rendelkezünk. Hiteles oklevél 1194-ben emlékezik meg róla először. A 13. században mind a vár, mind tisztjei, jobbágysai és népei többször szerepelnek. Láttuk, hogy 1261-ben, de még 1282-ben is saját várának nevezte a király. 1334-ben azonban Borsod falu magánkézen tűnik fel, s ekkor a várat már csak mint „Feldwar-nak nevezett árkot” említik. A következő két évszázadban a falu birtoklástörténetét ha kisebb-nagyobb hézagokkal is, de nyomon tudjuk követni. A várról azonban többé nem szólnak forrásaink. Annál meglepőbb tehát, hogy a 16. század második felében Borsod ismét várként jelenik meg. Borovszky Samu Borsod megye monográfiájában a következőket írta: „A mint a török beütések gyakoriakká váltak, a vármege területén megszorodott a kastélyok száma is. Az 1550-es évek derekán az ő Borsod vár romjainak helyén Bebek Ferencz építtetett kastélyt, de ezt Balassa Zsigmond bevette s fölégette.” Közlését Nováki Gyula és Sándorfői György kissé félreértették, amikor ezt írták: Borovszky munkájában „van egy előttünk nem világos XVI. századi adat. Eszerint Bebek Ferenc 1544 után Borsod földvéra helyén fallal megerősített várkastélyt építtetett, amelyet az 1560-as években a hajdúk megtámadtak és felégették.” Megkérdőjelezzük az adat hitelességét is.

A borsodi castellumról azonban csakugyan van egy írásos forrásunk. 1568-ban, az egykor Egerben vitézkedő Zolthay István, szendrői várkapitány vizsgálatot indított annak érdekében, hogy tisztázza Borsod falu állapotát és jogállását. A vizsgálat során több más tanú mellett eskü alatt tett vallomást az

edelényi, sápi, és maga a borsodi bíró is. Tanúvallomásuk körülbelül harminc évre visszamenőleg igyekezett tisztázni a falu birtokviszonyait, amely, mint a jegyzőkönyvből is kitűnik, igen zilált volt ebben az időben. Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen közsímet tény, hogy a mohácsi csata után az I. Ferdinánd és Szapolyai János, később pedig hívei között zajló fegyveres küzdelem igen súlyosan érintette ezt a vidéket. Mindehhez hozzájárult még az egyre erősödő török veszedelem, amelynek következtében Buda (1541), majd Fülek (1554) elfoglalása után Borsod megye jó része, Borsod falu is, hódoltsági területté vált. A zűrzavart csak fokozta, hogy a környék nagyhatalmú urai gátlás nélkül zsarolták a vidéket, egyik királytól a másikhoz állva szakadatlanul növelték birtokaikat. S amit nem sikerült szépszerével, a két királytól kicsikart adomány formájában megszerezniük, azt hatalmaskodással egymástól, illetve a kisebb birtokosoktól rabolták el. Borsod falu tanúvallomásokból kirajzolódó sorsa tipikus lehetett a korszakban.

A tanúk egybehangzóan állították, hogy Borsod Edelénnyel és Sáppal együtt egykor Szapolyai János tulajdonában volt, és Tokaj várához tartozott. Szapolyai, miután királlyá választották (1526), hűséges szolgálataiért Kállai Jánosnak adományozta a három települést. Később viszont Kállai János Borsod falu egy részét saját familiárisának, Fekete Péternek tovább adományozta. Amikor azonban János király Tokajnál vereséget szenvedett I. Ferdinánd hadaitól (1537), Kállai János, aki nem akart csatlakozni Ferdinánd híveihez, „rebellis” lett. Ezért birtokait Bebek Ferenc kérte, és kapta meg I. Ferdinándtól. S noha ez ellen Kállai János tiltakozott, a zűrzavaros időkot kihasználva Bebek Ferenc elfoglalta birtokait, azzal a résszel együtt, amelyet Fekete Péternek ajándékozott Borsodon. Bebek Ferenc halála után fia György tovább tetézte a hatalmaskodást azzal, hogy Fekete Péter borsodi birtokrészeit a saját emberének, Rác Péternek adta.

A várkastélyt mintegy mellékesen, Borsod egyik fontos haszonvételének, a malomnak előszámlálása során említette meg az egyik tanú. „Volt ennek a Borsod falunak a területén Kállai János idejében a Bódva folyón egy kerek malom, amelyet, amikor néhai Balassa Zsigmond Bebek Ferenc borsodi castellumát ostromolta, felégetett. Most pedig Rác Péter két keréssel újra felépíttetett.” A tanúvallomás tehát egyértelműen azt állítja, hogy létezett a borsodi várkastély, amelyet meg is ostromoltak. Azonban nem ezt, hanem a közelében elhelyezkedő malmot égették fel. Bizonyos, hogy a malom Borsod birtoknak jól jövedelmező része lehetett. Már az 1334-es oklevélben is megemlítték, és a 17–18. századi birtokvitákban még mint puszta malomhelyet is, mindig számon tartották. S minthogy helyét 1334-ben és 1663-ban ugyanott, „a borsodi vár alatt,” határozták meg, joggal állíthatjuk, hogy a borsodi malom a legkorábbi időktől fogva ugyanott, a vártól néhány száz méterre, északkeletre állt, ahol ma is egy malomépület található. Ez egészen a közelmúltig működött.

A castellum, azaz várkastély, felégetéséről szóló híradás tehát tévedésnek bizonyult, amelyet azonban valamennyi a korszakkal, és a vidékkel foglalkozó kutató átvett. A tévedéssorozatot maga Borovszky indította el azzal, hogy félreértette, vagy összekeverte a saját jegyzeteit. Összehasonlítva ugyanis jegyzeteit az eredeti tanúkihallgatási jegyzőkönyvvel, láthatjuk, hogy ott még a valóságnak megfelelően a malom felgyújtását jegyezte fel. Később azonban, a megyei monográfiában ebből már a várkastély felgyújtása lett.

Borovszky tévedése természetesen nem jelenti azt, hogy kételkednünk kell a tanúkihallgatási jegyzőkönyvben elmondottak hitelességében is. Nemcsak azért, mert a tanúk hivatalos személy előtt, maguk is hivatali minőségükben, eskü alatt vallottak, és a kor felfogása szerint hamis tanúskodásukkal a lelkiük üdvösségét kockáztatták volna. Hanem azért is, mert az adatok nagy részét más forrásból ellenőrizni tudtuk. Így biztos,

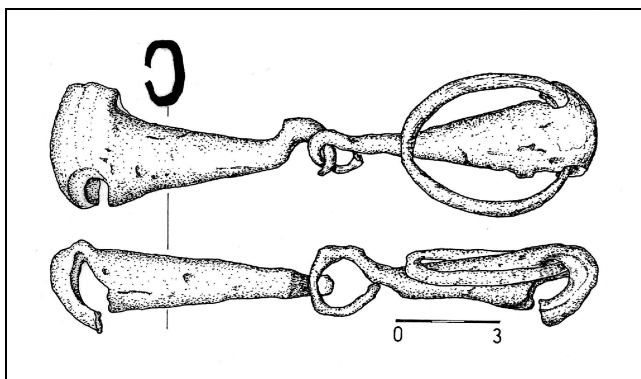
hogy Borsod, Edelénnyel és Sáppal együtt, valóban Szapolyai János tulajdonában volt, már jóval királlyá választása előtt, 1504-ben is. Szapolyai 1526-ban Kállai Jánosnak tett adományát ugyancsak hiteles iratok bizonyítják. De vannak adataink arról is, hogy Ferdinánd király 1535-ben Szendrő várával együtt Bebek Ferencnek ajándékozta Edelényt is. Bebek Ferenc azonban nem elégedett meg azzal, hogy Edelényt „hivatalosan” megszerezte Kállai Jánostól, hanem erőszakkal elfoglalta, és hatalmában tartotta más birtokait, Sápót és Borsodot is. Ez ellen Kállai János 1539-ben a leleszi, 1546-ban pedig a váradi káptalan előtt tiltakozott. S minthogy ezek az adatok a valóságnak megfelelően szerepelnek a tanúvallomásokban, nincs okunk kételkedni a borsodi castellummal kapcsolatos információ hitelességében sem. Már csak azért sem, mert a várbelső feltárása során sikerült rábukkannom e várkastély maradványaira is.

Nováki Gyula és Sándorfi György nem utolsó sorban azért kételkedett a várkastélyról szóló híradás hitelességében, mert „Az 1987-ben megkezdett ásatás a földvár belső területének nagy részére kiterjedt, de ennek nem találta nyomát.” 1992–1994 között azonban, a vár északnyugati oldalán, közvetlenül a sánc mellett, illetve részben a leomlott sánc alatt ennek az épületnek több maradványát tártuk fel. Számunkra itt most csak az az 1–1,5, méter széles alapozásmaradvány fontos, amelyet a sánc irányával párhuzamosan, megközelítőleg észak-déli irányban találtunk. Keleti széle határozottan kirajzolódott, a nyugati azonban kevésbé jól lehetett megfigyelni. Az erősen bolygatott környezetben csak a legalsó réteget tárhattuk fel. Az alapozást 11 méter hosszan tudtuk követni, amely az északi oldalán mintegy 3 méterre kiszélesedett. Itt az egykori épület egy sarkát sejthetjük. A csekély maradványok miatt azonban ezt nem állíthatjuk teljes bizonyossággal.

A 16. században épült várkastély maradványai

Az alapozásmaradványon egy I. Ferdinánd által 1544-ben Körmöcbányán veretett denárt, közelében pedig egy köpús szárú zablát leltünk.

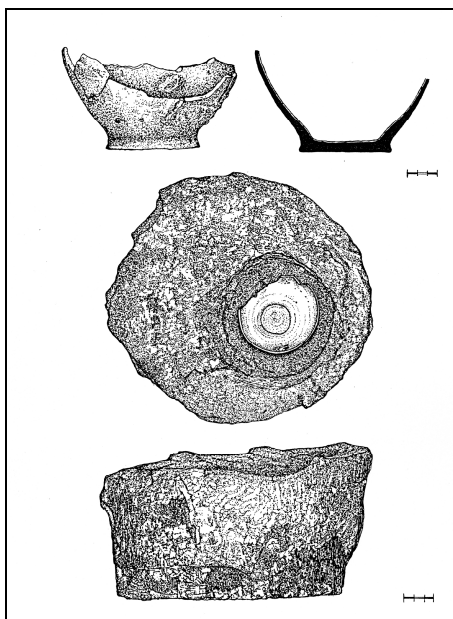
16. századra keltezhető zabla a várkastély omladékai közül

E speciális zablaforma a 15–16. században egyaránt megtalálható. Ebből az időből valók azok a felvidéki és alföldi példányok is, amelyek legközelebbi párhuzamai leletünknek.

A castellum felszereléséhez tarozhatott az a nagymennyiségű későközépkori leletanyag is, amelyet azonban nem itt, hanem az épületmaradványtól kb.50 méterre délnyugatra, a mai feljárat közelében, másodlagos helyzetben találtunk meg.

Nagyon valószínű, hogy a 16. századra már romokban heverő esperesi templomot is felújíthatták, és valamilyen formában a castellummal egy időben használták is. Hiszen mint említettük, a templom mellett egy szenteltvíztartót is leltünk, és az abban elhelyezkedő mázas edényt jelenlegi tudásunk szerint a 16. századnál korábbra nem keltezhetjük.

A castellum építési idejére csak a régészeti leletek és a történeti adatok összevetéséből következtethetünk. Az alapozáson talált érem 1544-es dátuma jelzi azt az időpontot, amelynél korábban nem épülhetett. Bebek Ferenc 1558-ban bekövetkezett halála pedig azt, amelynél korábban kellett, hogy épüljön.

Későközépkori edény az esperesi templom mellett lelt szenteltvíztartóban.

Még tovább szűkíthetjük ezt az időtartamot, ha meggondoljuk, hogy Fülek elvesztése, 1554 után Bebek Ferenc ismét a Szapolyai párt híve lett, érdeklődése Erdély felé fordult. Lengyelországban, Erdélyben, Isztambulban járt, így feltehetőleg keveset tartózkodott Borsod megyei birtokain. Valószínűnek tarthatjuk tehát, hogy a borsodi castellum 1544 és 1554 között épülhetett. Hogy építésére Bebek Ferencnek semmiféle törvényes jogcíme nem volt, azt már láttuk. A castellum építésének idején Borsod nem volt Bebek Ferenc tulajdona. Bizonyos azonban, hogy a zavaros viszonyokat kihasználva, mégis a hatalmában tartotta. Erről tanúskodnak az adóösszeírások is.

A castellum ostromának idejéről sajnos nem tesznek említést a tanúkihallgatási jegyzőkönyvben. Más forrásból, egy adóösszeírásból azonban tudjuk, hogy a malom 1549-ben még sértetlenül állt. A várkastély ostromára tehát, amely során a malom leégett, csak ezt követően, de Bebek Ferenc halála előtt, azaz 1550 és 1558 között kerülhetett sor.

Hogy a castellum meddig létezett, arról nincsenek adataink. Maga a falu 1582-ben pusztult el egy török támadás következtében, és még 1590-ben is elhagyottan állt. 1595-ben lakottnak, majd 1605-ben ismét elhagyottnak mondják az adóösszeírások. A továbbiakban élte a hódoltsági falvak megszkott életét. A castellumról nem hallunk többé.

A vár egy 1708-as adatban bukkan újra fel. Ekkor tulajdonosa tiltakozik az ellen, hogy mások a Borsod nevű falujában lévő földváron csúrt, vagy csűrös kertet építsenek. Nagyon valószínű, hogy ekkor már semmiféle középkori épület nem állt a váron. Megkezdődött az a folyamat, amelynek során a falu ide is felkúszott, és a vár területét házhelyekként kezdte hasznosítani. A falu terjeszkedését jól mutatja egy, a 18. század végén készült térkép is, amelyen már több házat is ábrázoltak a várban.

Különösen érdekes, hogy a sáncokból ekkorra már csak annyi maradt meg, mint amennyit napjainkban is láthatunk. A sánc

nagy részét tehát nem az újkorban, a falu betelepülésével, hanem valószínűleg a castellummal, illetve a faluval együtt a török kori harcok idején pusztították el.”

A 18. század végén készített térkép Borsod faluról és a várról

Népi mondák és hiedelmek Szádvárról

Szádvár Borsod megye északi határán, Szögliget község mellett, az országhatár közelében magasodik. A romjaiban is impozáns vár a XIV. századtól a XVII. századig állt őrt a Bódva-völgy északi bejáratánál, ahonnan az utak Gömör, Abaúj és Borsod felé futottak Tornából. A nagyközönség, a turisták, sőt a tudós történészek, régészek előtt is alig ismert erősséget hazánkban ritkaságnak számító – tengerszint fölött 463 méteres – magasságban találjuk. (Összehasonlításként megemlíjtjük, hogy a visegrádi fellegvár mindössze 315 méterrel van a tengerszint fölött. A füzéri várhegy sem haladja meg a 450 métert!)

Szádvár történetéről elég hézagosan szólnak a történeti forrásmunkák, s az újabb cikkek is a régebben feltárt adatokat ismételtetik.⁽¹⁾ A XIV. században még királyi vár volt, majd a pelsőci Bebek család kapta adományul. A Bebekek kisebb megszakításokkal egészen 1567-ig birtokolták. A vár történetének talán legérdekesebb és legismertebb fordulópontja volt az 1566–67. évi ostrom, amikor Bebekné, Patócsi Zsófia hónapokig hősiezen védelmezte a férje ellen indult császári csapatokkal szemben. Közel háromszáz éve már annak, hogy Szádvár is a magyar várak sorsára jutott: 1685-ben Schultzs császári generális felrobbantotta, lerombolta.

Szögligeten, mint minden váralji községben, a várból származó tárgyak tucatjai, vas- és kő ágyúgolyók, kőmozsarak, díszesen faragott kövek stb. emlékeztetnek a múltra. A vár régészeti, műemléki feltáráshoz ezek a tárgyak még hasznosak lehetnek. (A rohamos pusztulás ellenére még mindig jelentős falmaradványok, 7–9 méter magas, 20–30 méter hosszú falsza-

kaszok találhatók, amelyek talán megélik a feltáró munka elkezdését.)

A falusi nép udvarain, házfalaiban található tárgyi emlékek-nél jelentősebb a hagyományában, mondáiban, hiedelmeiben megőrzött szóbeli emléanyag. Hiszen a vár évszázadok óta foglalkoztatja a környéken élő parasztság képzeletét, s nemzedékek száján alakultak, bővültek és halványultak az alábbi történetek.

A néphagyomány szerint „a Szádvárt építő” Bebek-ös, szegény ember volt. Történetét így mondta el Bobaly István szögligeti földműves: *„Élt itt egyszer egy szegény juhász. Legeltette juhait a Somhegyen. Egyszer csak a kutyája egy vadat kezdett üzni. A juhász hívta volna vissza, de nem jött a kutya. Utána ment hát a juhász. Akkor már a kutya egy nagy lyukban kapart. A juhász csak látja, hogy kigurul elé egy sárga valami. Arany volt! Hazament hamar ásóért, kapáért és most már ő ásott tovább. Kis idő múlva koppant az ásója, hát egy üstöt talált. Tele volt az üst mindenféle aranypénzzel.*

Akkor hazavitte a sok aranyat. Otthon számolgatni kezdte. Közben egy követ kidobott a pénz közül az udvarra. Már este volt, s a gyereki játszani kezdtek a kővel, mert észrevették, hogy a kő világít.

Éppen arra járt egy kereskedő, aki éjszakai szállást kért a juhásztól. A juhász beengedte. Hát a kereskedő, ahogy a fényes követ meglátta, kérte a juhásztól. Adja neki, aranyat ad érte, amennyit kér. Azt mondta erre a juhász:

– Van nekem aranyam elég, de tehenem nincsen. Adjál a kőért egy tehenet. A kereskedő mindjárt ráállt az alkura. A juhász már megbánta, hogy csak egy tehenet kért. Azt mondja a kereskedőnek:

– A tehen nem érzi jól magát egyedül. Bőgni fog, mint a juh szokott. Adjál nekem két tehenet. A kereskedő a kettőt is mindjárt megígérte.

A juhász akkor már gondolta, hogy a kő többet ér, mint az aranya. Azt mondta hát a kereskedőnek, hogy nem adja ő két tehénért se a követ, mert a gyerekei sírnának, ha elvenné tőlük. A kereskedő hiába ígért egy egész csorda marhát, hiába rimánkodott. A juhász nem adta! De magánál sem merte tartani. Félt, hogy baja lesz miatta. Mit csináljon, mit csináljon –, gondolkozott egy álló hétig. Aztán eszébe jutott, hogy oda kellene adni a követ a királynak. Hát úgy is lett. Felvitte a királyhoz. Akkor éppen IV. Béla volt a király.

Béla király megkérdezte a juhásztól, mit kér a gyémántért. Mert gyémánt volt a fényes kő. A juhász azt felelte:

– Adjon nekem fenséged nevet és engedje meg, hogy a birtokon hét juhaklot építsek.

A király megengedte. Így építette aztán ez a juhász Szádvárt, meg még hat várat: Tornát, Krasznahorkát, Pelsőcöt, Szendrőt, Boldogköt, meg talán Szepes-várát, és az ő nemzetsége uralkodott azután a nép felett itten.”

A történettudós Borovszky a Bebek családról azt írja, hogy „Eredetük a monda homályában vész el: a néphagyomány pásztornak mondja őzüket, akit szerencsés véletlenség juttatott volna nagy kincs birtokába, melyen lassanként uradalmakat vett és tekintélyessé emelte családját”.⁽²⁾ „A hagyománynak annyi valóságalapja van – folytatja fejtegetését –, hogy IV. Béla 1243-ban Bebek Ferencznek és György fiának adományozta Berzétét, Pelsőczöt, Csetneket”.⁽³⁾

Szádvár építése furcsa körülmények között kezdődött. A néphagyomány szerint Bebek az Óvár hegyet jelölte ki várépítésre. Hozzá is fogtak, de amit nappal az Óváron építettek, éjszaka az ördögök mindig áthordták Szádvárra. Akkor Bebek is látta, hogy Szádváron kell felépítenie az erősséget. Az Óváron (a Szádvárral átellenben fekvő alacsonyabb hegy) 60–70 éve még meg volt a fundamentum, kövek pedig ma is találhatók. Ezért kapta ez a hegy az Óvár nevet, s ezért hívják máig is így.⁽⁴⁾

Szádvárat az ördögök segítettek építeni. Azok ásták a várnak a mély kutat és azok csinálták az alagutakat is. Szádvár a népi hiedelem szerint ugyanis alagúttal volt összekötve Szendrő, Pelsőc, Torna és Krasznahorka várával. „Bebeket nem lehetett megfogni. Hol itt, hol ott volt. A népek azt se látták, hogy merre jár, mert a föld alatt járt.”

Erősen tartja magát Szögligeten az a hagyomány is, hogy a katolikus templomot a csehek, a husziták építették. Ugyanis Szádvár hosszú ideig az ő kezükön volt és „ők rendelkeztek itt a néppel sokáig”. Kerek történeteket nem találtam a huszitákra vonatkozóan.

Szádvárhoz fűződnek a környéken az ún. „kincs mondák”. A 96 éves Bobaly Jánosné meséli: *„Egy vak koldus járt a faluban, mikor kicsi lányka voltam. Az mesélte az édesapám házában, hogy ők falazták be a kincseket a várban egy társával, aki azóta már meghalt. Utána megvakították őket, nehogy megkeressék a kincset. Ha látná, megtalálná most is. Oda van elásva, ahová Szent János nap reggelén kisiüt a nap.”*

A 87 éves Bobaly Istvánné a kincstalálókról tud „igaz történeteket”: *„Egyszer a várba ment füvet sarlózni Zsubriczkyné. Egyszer csak megnyílt előtte egy ajtó, s ahogy belépett rajta három kádat látott. Az egyikben ezüst, a másikban arany volt. Gyorsan a ponyusába (teherhordó ponyva) kapart belőle, s a harmadik kádhoz ment, hogy abból is vegyen. De abban egy kígyó tekergőzött. A szájában egy kulcsot tartott, azt nyújtogatta az asszonynak. De az nagyon megijedt, félt a kígyótól. Hazaszaladt, s elmondta az urának, hogy járt. Másnap együtt mentek ki a várba az urával. Megint megnyílt az ajtó, de csak mohos földet találtak a ponyusán. Megtalálta a sarlóját is, de a kincs már nem volt sehol.”* „Egyszer Rencsisovszky Vince egy nagy üstöt talált a várban – meséli tovább –, tele mindenféle kincessel. Szekérrel ment érte. Fel is rakta a szekérre, de hazafelé az úton meghalt. Úgy hozták haza az ökrök halva. Az üst-

ben föld volt mire a faluba értek. Az ökrök is megdöglöttek nemsokára.”

A szögligetiek többsége szerint a várkútban van elrejtve a sok kincs, azt kellene kiásni. A vár környékén is többfelé van elrejtve pénz a földben. Emlegetnek eseteket, amikor különböző helyeken tüzet láttak az öregek Szent János éjszakáján. „Akkor tisztítkozott a kincs.” Egyéb rejtélyes eseteket is mesélnek: „*Egyszer Fedor Mari elment a Várszögbe fűért. Amikor learatott sarlóval egy csomót, hazahozta a hátán a korcosban (teherhordó ponyva). Itthon kibontja, hát látja, hogy arany-szálak vannak a fűben. Elmentek azután mások is, de nem találták meg a helyet, ahol Fedor Mari aratott.”*

Szádvár legfélelmetesebb lakója kétségtelenül „a vári kígyó” volt a századok során. A 93 éves Bobaly Jánosné nagyapjától hallotta az alábbi történetet: „*Egyszer a csorda közül egymás után tűntek el a tinók. Az emberek nem tudták hová lettek, mert hiába keresték. Rájöttek aztán, hogy egy nagy sárkánykígyó viszi el a tinókat. Összefogott erre az egész falu. Kikötöttek a fához egy tinót, közel a kígyó lakásához. Ott lakott a vár mellett egy nagy kútban, a Gyárfás kútban. Olyan erős volt, hogy a farkával egy nagy fát kettétört. – No, az emberek lesbe álltak, fa mögé, bokorba húzódtak a tinó körül. Kolompolni kezdtek, s előjött a kígyó a tinóra. Az emberek meg fejszéket, kaszákat dobáltak a kígyóba. Így végeztek aztán vele, az egész falu emberek tudta csak elpusztítani.”* Azt is sokan mesélik, hogy „egyszer egy nagy kőszáli sas csirkét vitt el a faluból. Ott fészkelte fent a várban. Az inasok (siheder fiúk) utána mentek és megtalálták a sas fészket. De el is szaladtak, mert a fészekben tekergőzött egy nagy kígyó. A vári kígyó volt az, amelyik a Várkúthoz jár le inni. A kútnál sokan látták már.”

A századok óta elhagyatottan, romokban álló várban vertek tanyát – a környékbeli parasztság hite szerint – a kísértetek is. Zsubriczkyné, aki a várban a sok kincset találta, de a kígyótól elszaladt, halála után kutya képében kísértette a környékbeli

halandókat. A vároldalban csavargott, a hegyeken járt. Egyszer, amint adatközlőim szekérrel felértek a Vidomájra, ott volt az asszony kutya képében. Gyorsan keresztet vetettek magukra és azt mondták: „Szentkereszt veszítsd el!” Közben a kutyára is keresztet vetettek. Akkor eltűnt a kutya, többet nem látták.⁽⁵⁾

A leghirhedtebb kísértet a „vári kisasszony” volt. Nevezték Rezenka kisasszonynak is. „Két derenki ember – az egyik történet szerint – fáért ment az erdőre. Ahogy szedik a fát, megjelent náluk egy kisasszony. Igen fázott. Az egyik ember ráterítette az ujjasát. A másik ember közben felpakolt és indult hazafelé. Hívta a társát, az meg kérte vissza az ujjasát a kisasszonytól. De az nem adta, csak csalogatta maga után. Úttalan utakon vezette mindenfelé az erdőben, hegyeken. A másik ember közben hazaért a faluba, s elmondta a társa feleségének, hogy jön az ura mindjárt, csak az ujjasát veszi le a kisasszonyról. Az asszony megharagudott. De az ura csak reggel került elő, átfázva, összekarmolászva, ahogy a bokrok, a gaz összeszurkálta. A kisasszony kakasszóig csalogatta maga után. Kakasszóra eltűnt.” Az adatközlő férjét is kísértette Rezenka kisasszony. Ugyanis elaludt a Tetyves-kútnál (a vár tövében levő forrás) és lejött Rezenka hozzá a várból. Felköltötte és csalogatta maga után.⁽⁶⁾

Hogyan lett Rezenkából kísértet és hogyan került a várba? A szögligeti történet úgy tartja: „Abodon élt a kurva Rezenka. A legényekhez is kijárt a mezőre. Amikor meghalt, valaki azt tanácsolta az urának, hogy a sírjába tegyen egy fél garast. Az megfogadta a tanácsot és a Rezenka sírjának szélén vágta ketté a garast fejszéjével. Még tartott a tor, de Rezenka már a porta körül kísértett. A portára nem mehetett be, mert ki volt fizetve. Nappal is sokszor megjelent ezután. Hol a mezőn, hol itt, hol ott kóborolt. A népek már nem is félték tőle.

Akkoriban érkezett Abodra egy fiatal pap. Egyszer mondja, hogy ő a kocsin akar hálni az udvaron. Az öreg pap figyelmeztette, ne tegye, mert megkísérti Rezenka. De a fiatal pap

nem hallgatott rá. Alighogy lefeküdt, már emelgették alatta a szekeret. Megkísértette Rezenka. Bement hát a házba aludni.

Másnap a fiatal pap egy nagy könyvet vett elő és olvasta egész nap. Nagyon olvasott abból a könyvből, s addig olvasott, míg beolvasta Rezenkát Szádvárba. Úgy mondják lakatba olvasta. Többet Rezenkát az abodiak sohasem látták. A derenkiek, szögligetiek viszont sokszor látták, ahogy sétált a vár szikláin, a vár körül a hegyen, s a vároldalban.”⁽⁷⁾

A példákat szaporíthatnánk, e kis közlés azonban nem merítheti ki a Szádvárhoz fűződő teljes monda és hiedelem kincsét. Nincs terünk e helyen a közölt anyag filológiai értékelésére sem. Célunk mindössze az volt, hogy példákkal illusztráljuk a borsodi nép történeti és hiedelem monda kincsének gazdagságát, s felhívjuk a figyelmet egy becses régi történeti emlékünkre: Szádvárra.

Jegyzetek

- (1) A várra vonatkozó fontosabb irodalmat közli egy viszonylag friss cikk, amelyből több adatot merítettünk: Joó Tibor: Az alig ismert Szádvárról. – Borsodi Szemle, 1964. VIII. 1. szám 33–38. I. Közleményünk már sajtó alatt volt, amikor megjelent Détszy Mihály cikke: Egy ismeretlen magyar vár – Szádvár. HOM Évk. VIII. (1969). Miskolc. 1969. 143–186. p.
- (2) Borovszky Samu (szerk.) Gömör vármegye monográfiája. Bp. 1896. 520. l.
- (3) Uo.
- (4) Adatközlő: Bobaly Jánosné szögligeti asszony, aki a gyűjtés idején (1961) 93 éves volt.
- (5) Adatközlő: Rencsisovszky Mihályné 48 éves.
- (6) Adatközlő: Bobaly Istvánné 87 éves.
- (7) Adatközlő: Bobaly Jánosné 93 éves.

(Megjelent A miskolci Herman Ottó Múzeum közleményei 8. 1969. 51–55. p.)

Az Edelényi Füzetek sorozat megjelent kötetei, 1987–2011

1. **Edelény és környéke** / Összeáll., szerk.: Slezsák Imre. 1987. 110 p.
2. **„Kiöntött a Bódva vize messzire...”** Edelény környéki népdalok / Béres János; szerk.: Slezsák Imre; ill.: Mezey István. 1988. 189 p.
3. **Edelény**: monográfia /Kis Benedek János; szerk.: Slezsák Imre. 1990. 16 p. (Reprint, 1930)
4. **Kemény úton**: versek / Demjén István; Feledy Gyula rajzaival; szerk., előszó: Slezsák Imre. 1992. 70 p.
5. **Kalász László**: pályatársak Kalász Lászlóról: bibliográfia / Szerk., összeáll.: Kéthely Anna, Lukács László. 1993. 52 p.
6. **Holdfényben**: versek / Fecske Csaba; ill.: Sóvári Oszkár; szerk., előszó: Slezsák Imre. 1992. 70 p.
7. **Edelény, a holtig hú szerető**: igaz história három énekben / Írta: Reviczky Gyula; ill.: Feszty Árpád; utószó: Laki-Lukács László. 1993. 24 p. (Reprint, 1893)
8. **Új Jeruzsálem felé** / Gyülvészi István; szerk.: Laki-Lukács László. 1993. 24 p. ill.
9. **Dr. Gyárfás Ágnes**: bibliográfia /Összeáll.: Eszenyi Miklós; szerk.: Laki-Lukács László. 1995. 40 p.
10. **A császtai Lónyayak**: szemelvénygyűjtemény / Összeáll.: Laki-Lukács László. 1995. 32 p. ill.
11. **Emlékképek**: edelényiek a második világháborúról / Összeáll., szerk.: Hadobás Pál. 1995. 120 p. ill.
12. **Dr. Varga Gábor**: bibliográfia / Összeáll., előszó: Laki-Lukács László; ill.: Cs. Uhrin Tibor. 1995. 32 p.
13. **Ragályi Tamás**: Borsodnak hírneves követe / Összeáll., szerk.: Laki-Lukács László. 1995. 68 p.
14. **Fejezetek az edelényi iskolák történetéből** / Összeáll., szerk.: Hadobás Pál. 1996. 118 p.
15. **Talentumom megőriztem, gyarapítottam...**: három neves szuhogyi /Összeáll., szerk.: Laki-Lukács László. 1996. 92 p. ill.
16. **Csenkeszfai Poóts András élete és költészete** / Szerk.: Hadobás Pál. 1997. 135 p.

17. **Költő a Bódva-völgyben** / Cs. Varga István; szerk.: Laki-Lukács László; rajz: Mezey István. 1998. 140 p.
18. **1848-1849 emlékei Edelényben és környékén** / Szerk.: Hadobás Pál; gyűjtötte: Laki-Lukács László; rajzok: Korkos Jenő Zoltán. 1998. 97 p.
19. **Törődésben:** sorsok, művek, históriák / M. Takács Lajos. 1999. 134 p. ill.
20. **Borsod-Abaúj-Zemplén megye kismúzeumai** / Szerk.: Hadobás Pál. 2000. 56 p. ill.
21. **Ormosbánya:** epizódok egy bányatelep múltjából / Írta és szerk.: Hadobás Pál. 2000. 79 p. ill.
22. **Megszállni valahol:** válogatott versek / Ormos Gyula; szerk., bevezető: Fecske Csaba; ill.: Mezey István. 2000. 65 p.
23. **Edelény városkörnyék válogatott honismereti bibliográfiája** / Összeáll., szerk.: Hadobás Pál; ill.: Fazekas Péter. 2000. 80 p.
24. **A Hodossyak:** egy edelényi kovácsdinasztia történetéből / Összeáll., szerk.: Laki-Lukács László. 2001. 108 p. ill.
25. **Irodalmi kávézó:** kritikák, kisesszék, tárcák / Kaló Béla, szerk.: Hadobás Pál. 2002. 128 p.
26. **Az élet útjain:** válogatott írások / Slezsák Imre. 2002. 297 p. ill.
27. **Madarak a szuterénban:** Takács Lajos újságíró-gyakornok cikkei 1970-ből / Szerk.: dr. M. Takács Lajos. 2002. 164 p. ill.
28. **A Miklós Gyula Kertbarát Kör 25 évéből** / Slezsák Imre. 2002. 184 p. ill.
29. **Kalász László (1933-1999):** bibliográfia, szemelvények / Szerk., összeáll.: Hadobás Pál; előszó: dr. Cs. Varga István. 2003. 182 p. ill.
30. **Ami marad:** írások Fecske Csabától és Fecske Csabáról / Szerk., összeáll.: Hadobás Pál. 2003. 92 p. ill.
31. **A szülőföld vonzásában:** válogatott írások / Hadobás Sándor. 2003. 121 p. ill.
32. **Emlékhelyek Edelényben** / Összeáll., szerk.: Hadobás Pál. 2004. 88 p. ill.

33. **Még:** cikk, tanulmány, fordítás / Dr. M. Takács Lajos. 2005. 103 p. ill.
34. **Edelény és környéke az irodalomban** / Összeáll., szerk.: Hadobás Pál. 2005. 181 p. ill.
35. **Egy borsodi udvarház története** / Szekrényessy Attila. 2006. 168 p. ill.
36. **Az Edelényi Füzetek 1987-2006** / Összeáll., szerk.: Hadobás Pál. 2006. 75 p. ill.
37. **Bódva-völgyi kortárs irodalom** / Összeáll., szerk.: Hadobás Pál. 2007. 131 p. ill.
38. **A Borsodi Földvár:** egy államalapítás kori megyeszékhelyünk / Wolf Mária. 2008. 77 p. ill.
39. **Tisztább világban:** 75 válogatott vers / Kalász László, összeáll., szerk.: Hadobás Pál. 2008. 115 p.
40. **A Bódva-völgy kapuja** / Emödi Gyula, ill.: Veres Attila, összeáll., szerk.: Hadobás Pál. 2009. 75 p.
41. **Mintha filmen látnám:** egy orvos emlékei / Borisz Sztratiev, bolgárból ford.: dr. M. Takács Lajos, szerk.: Hadobás Pál. 2010. 80 p. ill.
42. **Válogatott írások** / Hadobás Pál. 2010. 129 p. ill.
43. **Amit a XX. században láttam és megéltem** / Jalsoviczky Zoltánné Bárczay Róza. Összeáll., szerk.: Kiss Sándorné Jalsoviczky Ida és Szűcs Lajosné Jalsoviczky Lilla. 2010. 199 p. ill.
44. **Görcsoldó szél:** A „Kárpátontúli szovjet magyar” irodalom antológiája 1945-1991 / Összeáll., szerk.: M. Takács Lajos. 2010. 348 p.
45. **Virágok közt** / Sallai Ferenc (versek). 2011. 61 p. ill.
46. **Isten virgácsai:** A „Kárpátontúli szovjet magyar” ateizmus breviáriuma 1948-1986 / Összeáll., szerk.: M. Takács Lajos. 2011. 156 p.

A sorozatot kiadja a Művelődési Központ, Könyvtár és Szekrényessy Árpád Múzeum. (A kiadó névváltozásai: Városi Könyvtár 1986-1993; Városi Rendezvények Háza és Könyvtár 1994-2000; Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum 2001-2006.)

Tartalom

20 éve nyitotta meg kapuit a Borsodi Tájház.....	5
100 éve történt Regula Ede rablógyilkossága Edelényben	15
Várak a Bódva völgyében.....	24
Edelény-Borsod – Derékegyháza.....	24
Edelény – Ludmilla-dűlő	28
Irota – Várdomb-tető.....	30
Martonyi – Szúnyog-tető (Pogány-hegy).....	32
Meszes – Várhegy	35
Rakaca – Görög katolikus templom erődfala.....	38
Szendrőlád – Vár-tető	40
Szögliget – Óvár.....	43
Szuhogy – Csorbakő vára	46
<i>Elpusztult és nem azonosítható erődítmények</i>	
Hangács – castellum.....	51
Meszes – castellum	52
Szalonna – erődítmény.....	53
Tomor – castellum	54
Edelény, Borsodi Földvár – castellum	56
Népi mondák és hiedelmek Szádvárról.....	64
Az Edelényi Füzetek sorozat megjelent kötetei, 1987–2011	72

